

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра історії України та правознавства
Кафедра всесвітньої історії
Музей історії навчального закладу (КДПУ)

До 90-річчя
Криворізького державного
педагогічного університету

До 90-річчя
започаткування підготовки істориків
при КДПУ (КПО, КДП)

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В КРИВОРІЗЬКОМУ ПЕДУНІВЕРСИТЕТІ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

*Збірник історико-біографічних розвідок
та мемуарних матеріалів*

Збірник засновано 2020 року

Випуск 1

Кривий Ріг — 2020

УДК 378:93(477.63)(092)(082)

Історична освіта в Криворізькому педуніверситеті: особистісний вимір: збірник історико-біографічних розвідок та мемуарних матеріалів. Вип. 1 / ред. кол.: В. А. Гаманюк, Н. А. Печеніна, О. І. Кожухар, В. А. Фінічева. — Кривий Ріг: КДПУ, 2020. — (Серія «Науковці КДПУ»). — 68 с.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 9 від 13 лютого 2020 р.)

Редакційна колегія:

Гаманюк В. А., доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи КДПУ

Печеніна Н. А., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України та правознавства КДПУ

Кожухар О. І., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії КДПУ

Фінічева В. А., в. о. керівника музею історії навчального закладу (КДПУ)

Рецензент:

Лобанова А. С., доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та економіки КДПУ

У виданні публікуються розвідки щодо життєвого шляху, професійної та наукової діяльності істориків Криворізького державного педагогічного університету, їх внесок у розвиток вітчизняної науки, у справу становлення викладання суспільних наук, організацію підготовки спеціалістів у різні періоди функціонування навчального закладу.

© Автори статей, 2020

Зміст

ПЕРЕДМОВА	7
<i>В. А. Фінічева</i> ІСТОРІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНІСТЬ І ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ (1930–1941 РР.) ФУНКЦІОНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (КІПО, КПШ)	9
<i>Н. А. Печеніна</i> ПОСТАТЬ ПРОФЕСОРА П. Л. ВАРГАТЮКА (1919–2000) В НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ КРИВОРІЖЖЯ	14
<i>М. В. Яхнич</i> ТЕРНСИТИЙ ШЛЯХ НАУКОВЦЯ, ІСТОРИКА, КРАЄЗНАВЦЯ: ДОЦЕНТ А. В. ДОЛЬЧУК (1928–2006)	18
<i>Л. В. Дояр</i> МИ ЖИВЕМО, ДОПОКИ ПРО НАС ПАМ'ЯТАЮТЬ (світлій пам'яті Анатолія Васильовича Дольчука присвячується)	23
<i>В. О Яшин</i> ПРОФЕСОР МИКОЛА ПАВЛОВИЧ КОВАЛЬСЬКИЙ	26
<i>М. М. Суздаль</i> ДУХОВНА БІОГРАФІЯ Т. П. ВОРОНОВОЇ	31
<i>В. О. Ветохіна</i> О. П. АРТЮШЕВСЬКИЙ (1921–1992) — ДОСЛІДНИК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII СТ. В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ	38
<i>О. О. Проскура, В. О. Онищенко</i> ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, НАУКОВА ТА ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. А. МАТРОСА (1938–2003)	41

НА ПОШАНУ КОЛЕГИ

(уривок з пам'ятного нарису до 65-річчя від дня народження канд. іст. наук, доцента А. А. Матроса (1938–2003), написаного канд. іст. наук, доцентом А. В. Дольчуком) 45

О. І. Кожухар

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ ІСТОРІЇ (професор І. Д. Камчугова) 48

Л. В. Задорожна

ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ КОМАРОВ (1954–2011):
ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ (до 65-річчя від дня народження) 52

Н. М. Товстоляк

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ОЛЕКСІЙОВИЧА
КОМАРОВА..... 57

О. А. Дікунова, О. Б. Поліщук

БІОБІБЛІОГРАФІЯ ВЧЕНИХ-ІСТОРИКІВ КДПІ/КДПУ –
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ
СПАДЩИНИ..... 61

*Пам'ять — це мідна дошка, вкрита
буквами, які час непомітно згладжує,
якщо іноді не відновлювати їх різцем...*

Джон Локк

ПЕРЕДМОВА

Знання власної історії, як і у глобальному, та і в регіональному вимірі є розуміння того, ким ми є. Це дозволяє бачити своє коріння, простежити свій власний розвиток у більш широких контекстах, усвідомити власну ідентичність, передбачити майбутнє як у близькій, так і у віддаленій перспективі. Особливо цінною у цьому аспекті є інформація про минуле рідного міста й університету, про життя людей, які мешкали і працювали поруч, долучилися, хоча кожен і у свій спосіб, до становлення і розвитку Криворізького державного педагогічного університету й історичного факультету. В цьому сенсі надзвичайно важливою є ініціатива кафедри історії України та правознавства і кафедри всесвітньої історії, які започаткували проведення країнознавчих читань і підготували це видання. В ньому зібрано матеріали, що дозволяють простежити минуле КДПУ через призму особистостей, які працювали в університеті й здійснили вагомий вплив не тільки на визначення стратегії розвитку кафедр, історичного факультету, університету в цілому, але й залишили слід у душі й пам'яті тих колег, які працювали з ними, і тих студентів, яким пощастило вчитися у цих прекрасних людей.

Ця збірка буде цікавою і для тих, хто знав їх особисто, так і для тих, хто вперше відкриє для себе ці імена.

В. А. Гаманюк

*доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи КДПУ*

ІСТОРІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНІСТЬ І ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ (1930–1941 РР.) ФУНКЦІОНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (КІПО, КІІ)

В. А. Фінічева,

*працівник музею історії навчального закладу
Криворізький державний педагогічний університет*

Анотація. Історична розвідка містить відомості про відкриття та становлення історичної спеціальності у Криворізькому інституті професійної освіти (надалі Криворізький педінститут та Криворізький педуніверситет), отримані в результаті опрацювання архівних матеріалів та опублікованих краєзнавчих досліджень.

Ключові слова: Криворізький інститут професійної освіти (КІПО), історичне відділення, суспільні науки, директори інституту, викладачі, випускники.

Історія навчального закладу — Криворізького державного педагогічного університету (інституту) починається з моменту відкриття у місті Інституту професійної освіти (КІПО) [1]. Окремі архівні джерела містять інформацію, що документи для вступу до новоствореного навчального закладу необхідно було подати до 15 серпня, а вступні іспити мали відбутися з 21 по 30 серпня 1930-го року [2]. В той час, як на сторінках місцевої газети за серпень 1930-го року розміщене оголошення про набір на два факультети: техніко-математичний та соціально-економічний КІПО, що стартує у середині вересня 1930 р. [3]. Інститут мав готувати спеціалістів для технікумів, гірпромобучів, шкіл ФЗН. У переліку відділів соціально-економічного факультету значився й історичний, на який, поряд з іншими, без екзаменів могли вступити випускники денного та вечірнього робітфаку.

В історичному нарисі до 70-річчя навчального закладу зазначається про 180 осіб, що склали перший набір до вишу, та документального підтвердження на сьогоднішній день такий контингент вступників не має, як невідома кількість і перших вступників на історичну спеціальність. Встановленими є дані про термін навчання протягом 4 років, а також проходження на III та IV-му курсах виробничої практики обсягом 400 годин.

У переліку фахових дисциплін студентів за напрямом підготовки «історія» є: всесвітня історія, історія народів СРСР, історія Заходу, історія докапіталістичної доби, історія середньовіччя, історія техніки, історія літератури, історія педагогіки, історія України, історія ВКП(б), історія ВКП(б)У, джерелознавство, історіографія, ленінізм, методика історії.

Випускникам історичного відділу соціально-економічного факультету КПО присвоювалась кваліфікація «вчитель історії в середній школі» відповідно до рішення Державної Кваліфікаційної Комісії за результатами захисту дипломного проекту [4].

Від початку, суспільні науки для студентів як історичної, так і інших спеціальностей КПО, що 1933/34-го навчального року реорганізовано у вищий педагогічний навчальний заклад, читалися викладачами кафедри марксизму-ленінізму. Характерною рисою тих часів є приналежність до цих кафедр очільників навчальних закладів, адже на цю посаду призначались політично досвідчені люди, що й було визначальним (на противагу фаховій освіті) як для викладання ідеологічних дисциплін, так і для керівної посади. В Криворізькому інституті профосу, а згодом і педінституті, в цьому моменті склався певний паритет. І. І. Сочнев та Г. Т. Кисельов були слухачами партійних курсів, а також при призначенні значну роль відіграв їх досвід партійної та організаційної роботи. А тому, згодом, обом не пробачили «політичну короткозорість», що стало підставою для застосованих репресій. Для директора Сочнева вони набули форми адміністративного покарання, для директора Кисельова — кримінального. У першому випадку підставою стали численні критичні висловлювання щодо культурно-освітньої політики уряду професора КПО Гаєвського, що лунали як під час лекцій, так і у виступах поза стінами вищу. Г. Т. Кисельову закидалося членство в українській контрреволюційній повстанській організації, а тому «в числе других лиц был осужден по ст. 54-2, 54-11 УК УССР к лишению свободы в ИТЛ сроком на 6 лет с поражением в правах на 3 года и конфискации имущества. . . .» [5, с. 100].

Наступники згаданих вище керівників навчального закладу — Т. Й. Куцегуб та С. І. Аладкін — мали вищу освіту, закінчивши Херсонський ІНО та заочне відділення Історичного факультету Харківського ДУ відповідно. Т. Й. Куцегубом на посаді доцента викладались такі дисципліни, як: історія України та історія народів СРСР. Згідно архівних документів С. І. Аладкін працював над

кандидатською дисертацією, а у 1939–1940 н.р. ним було заплановано складання кандидатських іспитів [6].

Серед викладачів історичних дисциплін у перше десятиліття функціонування Криворізького педінституту були І. М. Сіренко (сумісник), ст. викладач Д. А. Огарін (загальна історія); викладачі основ м/л: М. М. Неймарк та ... Костенко; викладач історії СРСР Ба(о)бер; викладач загальної давньої історії Черемис. Одночасно з керівництвом структурними підрозділами КПІ, викладацькою роботою займалися В. К. Гук (керівник заочного відділу) та Б. Т. Нахатович (завпед). Обоє згадані останніми викладачі до роботи в КПІ входили до складу кафедри марксизму-ленінізму іншого місцевого вишу — КГРІ, а тому їх імена зустрічаються у дослідженнях з історії цього навчального закладу. Зокрема, авторкою цих досліджень Л. В. Дояр подається епізод про події, що розгортались на історичному відділенні КПІ у середині 1930-х років і є віддзеркаленням тогочасного буття. В результаті, по-перше, з'ясовується ім'я ще одного викладача-історика — Куляби, що потрапив під адмінрепресії, а саме звільнення, через висунуті підозри у перекручуванні подій під час викладання та допущення «халтури» у роботі. Всі ці «недоліки» у роботі викладача Куляби стали підставою для прийняття постанови міському партії «Про політичні помилки у викладанні історії України на 2-му курсі історичного відділу Криворізького педінституту» з подальшим оприлюдненням на сторінках «Червоного гірника». По-друге, дізнаємося про нищівну критику за формальне ставлення до своїх обов'язків та відсутність належного контролю за роботою викладачів, якій піддалися завпед Нахатовича, декан факультету Кошова та завкафедри Ільїна. І, по-третє, стає відомим дуже показовий момент: доцент Нахатович, за власною ініціативою подає заяву на ім'я директора інституту, де в повній мірі визнає грубі ідеологічні помилки у викладанні історії України як-то твердження, що «національність є етнографічною, а не історичною категорією». Та все це визнання допущених ідеологічних помилок не захистило викладача від покарання, а лише відтермінувало його [7, с. 143–149].

Подальший професійний шлях випускників історичного відділення КПІ складався по-різному. Так молоді фахівці-історики Г. І. Хорольський та І. І. Щербина по закінченню вишу викладали в середніх та професійних освітніх закладах міста. І. І. Щербина, вчителювання якого розпочалось ще за студентських років, по одержанні диплома продовжував вчителювати у школах Кривого Рогу: середній школі руднику ім. Кагановича та СШ № 31 [8]. Г. І. Хорольський

по закінченню КПШ у 1935-му році викладав у гірничому технікумі [9]. Та в останні передвоєнні роки вони повернулися до стін альма матер, де працювали викладачами марксизму-ленінізму в Криворізькому педінституті та звідки були мобілізовані до лав РСЧА, брали участь у бойових діях німецько-радянської війни.

Поповнення викладацького складу інституту випускниками історичного відділення спостерігалось і на інших кафедрах. Старшим викладачем кафедри педагогіки КПШ у 1939–1941 рр. працював випускник першого набору на історичне відділення КІПО М. С. Терещенко. У краєзнавчих виданнях зустрічаємо відомості про випускницю КПШ 1935-го року М. Ф. Шардукову як секретаря партосередку криворізької школи № 25 [10, с. 509]. Найімовірніше в цьому навчальному закладі вона і викладала за фахом. У повоєнні 1944–1956 роках викладала історію студентам Криворізького педагогічного інституту, після чого певний час очолювала, згадану вище криворізьку СШ № 25.

Такими, на сьогодні, є реконструйовані події та встановлені імена, безпосередньо пов'язані з відкриттям та становленням історичної спеціальності у Криворізькому державному педагогічному університеті. Початковий етап дослідження цієї складової історії навчального закладу передбачає їх продовження з подальшим розширенням хронологічних меж, де історичне відділення КІПО набувало нових структурних обрисів.

Література та джерела

1. Постанова Ради Народних Комісарів УРСР від 11 серпня 1930 р. (протокол № 25/677).
2. Анкета вступника до Криворізького інституту профосвіти. Фонди музею історії навчального закладу: Документи (оригінали та копії) студентів КДПУ (1930–1941 рр.), б/н.
3. Червоний гірник, 1930, 27 серпня.
4. Особова справа Щербини Івана Іларіоновича: Додаток до диплома (копія). Архів Криворізького державного педагогічного університету.
5. Криворіжжя у тенетах політичних репресій (з тем.серії «Реабілітовані історією»). Уклад. Є.І.Бородін та ін. Дніпро: Вид-во «Моноліт», 2017. 220 с.

6. Ведомость на сотрудников института, которые в 1939/40 учебном году будут защищать диссертацию на степень кандидата наук. Музей історії КПІ: відділ фондів, б/н.
7. Криворіжжя у тенетах політичних репресій (з тем.серії «Реабілітовані історією»). Уклад. Є. І. Бородін та ін. Дніпро: Вид-во «Моноліт», 2017. 220 с.
8. Особова справа Щербини Івана Іларіоновича: особовий листок обліку кадрів. Архів Криворізького державного педагогічного університету. С. 2.
9. Особова справа Хорольського Григорія Ілліча: автобіографія. Архів Криворізького державного педагогічного університету.
10. Мельник О. О., Балабанов С. В. Історична енциклопедія Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавництво «СТПРЕС», 2009. 704 с.

ПОСТАТЬ ПРОФЕСОРА П. Л. ВАРГАТЮКА (1919–2000) В НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ КРИВОРІЖЖЯ

Н. А. Печеніна,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У статті висвітлюється життєвий та професійний шлях відомого історика, криворізького краєзнавця, професора Петра Логвиновича Варгатюка та йдеться про дослідження його постаті в науковому просторі Криворіжжя в ХХІ столітті.

Ключові слова: Варгатюк, краєзнавство, дослідження Криворіжжя, КДПУ, історико-краєзнавчі читання.

Дослідження проблем місцевої історії є важливим джерелом збагачення знаннями про минуле і сучасне рідного краю, формування громадянських позицій і виховання любові до нього. Здобуті знання допомагають молоді усвідомити єдність поколінь та конкретизувати роль освітньої діяльності в житті людини.

Понад 60 років проводяться історико-краєзнавчі дослідження Криворіжжя, на території регіону сформувалася власна група краєзнавців, що зробили значний внесок в історичне дослідження краю. Чільне місце серед них посідає Петро Логвинович Варгатюк.

Його життєвий шлях та наукова діяльність нерозривно пов'язані з Криворіжжям. Після демобілізації у лютому 1946 р. працював у КДПУ: 1950–1951 рр. — асистент, старший викладач, 1951–1954 рр. — доцент, 1958–1975 рр. — зав. кафедрою марксизму-ленінізму. Петро Логвинович є автором понад 400 наукових праць, 30 з них — монографії [1].

Його студії друкувались в «Українському історичному журналі», він був автором кількох статей в «Українській Радянській Енциклопедії», «Радянській енциклопедії історії України»; П. Л. Варгатюк був заступником редактора енциклопедичного довідника «Великий Жовтень і громадянська війна на Україні». Слід зазначити, що надзвичайно великим був науковий доробок П. Л. Варгатюка з історії Криворіжжя. Так, Петро Логвинович керував написанням криворізького розділу до фундаментальної праці «Історія міст і сіл України. Дніпропетровська область». Він практично започаткував розробку краєзнавчої тематики в Кривому Розі: одноосібно склав

путівник «Криворіжжя», у співавторстві — науково-популярні видання «Рудна скарбниця Півдня», «Кривому Рогу — 200».

І сьогодні Петро Логвинович Варгатюк вважається автором наукової концепції з історії Кривого Рогу. На честь 220-ої річниці з дня заснування міста серед дослідників розгорнулася масштабна дискусія щодо датування названої події. Оponentами професора П. Варгатюка виступили місцеві краєзнавці В. Стецюк і О. Мельник, які стверджували, що поселення Кривий Ріг існувало задовго до заснування однойменної поштової станції. У жорсткій полеміці, що висвітлювалася на сторінках місцевої преси, П. Л. Варгатюк переконливо довів, що датою заснування Кривого Рогу слід вважати 8 травня 1775 року (за новим стилем) [2].

Турбували вченого також екологічні негаразди Кривого Рогу, насамперед зміни в навколишньому середовищі під впливом екологічно небезпечного виробництва. Учений зауважував: «Моя мета не тільки в описанні того, що безповоротно зникло, а й прагнення закликати краєзнавців, охоронців природи, громадськість міста піднятися на оборону того, що ще, на щастя, залишається, нами не до кінця знищене» [3].

Науковець розпочинає плідну співпрацю з редакцією місцевої газети «Червоний гірник». Друкуючись у рубриці «Ріднокрай», історик відкрив громадськості, за влучним висловом самого автора, «колумба залізного Кривбасу» — першого дослідника криворізьких рудосховищ Олександра Поля.

«Щирим другом газети» називає Петра Логвиновича Тетяна Воронова, та зазначає, що «читачі «Ріднокраю» вдячні йому за розповіді про піонера освоєння залізородних родовищ Олександра Поля, за серію портретів людей, які услід за Полем «розпочинали» Кривбас, за консультації з історії краю. В своїй розповіді про минуле й сучасне Криворіжжя, про його пересічних мешканців та видатних особистостей Тетяна Петрівна згадує про громадянську мужність Петра Логвиновича та розказує «історію «викручування рук», що трапилась з Варгатюком. Історію, де він показав себе справжнім вченим, для якого найважливіше не прихильність начальства, не кон'юнктурні міркування, а ПРАВДА» [4]. Історія пов'язана зі святкуванням 200-річчя Кривого Рогу, коли задля фінансування від П. Варгатюка вимагали «скорегувати» дату започаткування О. Полем Саксаганського руднику.

Справа в тому, що на святкування 200-річчя Кривого Рогу не вистачало бюджетних коштів, і в головах міських керівників народилася

ідея скорегувати дату, пристосувати її до ювілейної: передбачалося, що місто, таким чином, буде одночасно святкувати 200-літню дату народження і 100-літню дату першого криворізького рудника, а значить, отримає щедre фінансування від Міністерства чорної металургії.

Професор П. Варгатюк категорично відмовився від «уточнювання» історії. Його лаяли за впертість, соромили за відсутність місцевого патріотизму. Історика відмовили в «Українському історичному журналі», куди він пішов з надією донести власну позицію. Відмовилася друкувати статтю П. Варгатюка й газета «Червоний гірник». Єдине видання, що підтримало мужню позицію несхильного до компромісів історика, був часопис «Архіви України». Ігнорування кон'юнктурних міркувань міського керівництва спричинило від'їзд історика 1975 р. до Києва [5].

Про своє спілкування з Петром Логвиновичем вже у Києві розповідає Григорій Гусейнов: «Мені ж запам'ятався невисокого зросту чоловік у крихітному академічному кабінеті поруч з бульваром Лесі Українки. За час нашої розмови жодного разу на його столі не дзвонив телефон і так само ніхто до нас не входив. У ньому не було нічого професорського, столичного, не відчувалося ні пози, ні бажання сподобатися: був непримітним, а водночас професіоналом вищого рівня. Того дня ми спілкувалися більше, ніж шість годин» [6].

В науковому просторі Криворіжжя постать Петра Логвиновича знайшла всебічне дослідження. Його життєвий шлях у своїй двотомній «Енциклопедії Криворіжжя» висвітлював відомий краєзнавець Володимир Бухтіяров, популярна криворізька журналістка Тетяна Воронова, журналіст, письменник, краєзнавець Григорій Гусейнов, фаховий історик Лариса Дояр.

Досліджували життя та діяльність Петра Логвиновича й колеги-історики, викладачі та студенти Криворізького педагогічного. З нагоди ювілейної дати аналізували творчий доробок П. Л. Варгатюка Валентина Шайкан та Артур Дробот. Стаття «Історична спадщина Петра Варгатюка — невтомного науковця-історика, педагога, краєзнавця (до 90-річчя з дня народження) була опублікована у 2009 р.

В 2015 р. на історичному факультеті КДПУ було започатковано проведення Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле». Постать Петра Логвиновича згадана в двох розвідках — доцента кафедри історії України Надії Товстоляк «З когорти криворізьких дослідників: історики Криворізького державного

педагогічного інституту») та студента історичного факультету Дениса Поліщука «Розвиток історичної освіти в Кривому Розі (1930–2015)».

В матеріалах V-х Історико-краєзнавчих читань (квітень 2019 р.) вміщено наукову розвідку студента спеціальності «Історія» Владислава Кутькова «Життя, науково-історична та краєзнавча діяльність П. Л. Варгатюка (до 100-річчя від дня народження)».

Отже, вивчення розвитку історичної науки на Криворіжжі залишається актуальним питанням та представляє інтерес для історії нашого краю та історії України в цілому.

Література та джерела

1. Шайкан В., Дробот А. Історична спадщина Петра Варгатюка — невтомного науковця-історика, педагога, краєзнавця. Історія в школі, 2009, № 11–12, С. 35.
2. Дояр Л. Видатний краєзнавець Криворіжжя. URL: <http://www.rusnauka.com/ONG2006/Istoria/17820.doc.htm>
3. Гусейнов Г. [Про Петра Логвиновича Варгатюка]. Кривуї Ріш. Україне: з історії рідного краю. Зацікавлені нотатки. Дніпро, 2018. С. 298.
4. Воронова Т. П. Край неповторний — Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008, С. 175–176.
5. Дояр Л. Видатний краєзнавець Криворіжжя. URL: <http://www.rusnauka.com/ONG2006/Istoria/17820.doc.htm>
6. Гусейнов Г. [Про Петра Логвиновича Варгатюка]. Кривуї Ріш. Україне: з історії рідного краю. Зацікавлені нотатки. Дніпро, 2018. С. 299.

ТЕРНИСИТИЙ ШЛЯХ НАУКОВЦЯ, ІСТОРИКА, КРАЄЗНАВЦЯ: ДОЦЕНТ А. В. ДОЛЬЧУК (1928–2006)

М. В. Яхнич,
магістр історії

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Статтю присвячено пам'яті визначного науковця Дольчука Анатолія Васильовича, а саме, зосереджено увагу на його націоналістичних поглядах та їхніх наслідках в радянські часи. Здійснено аналіз наукового доробку щодо малодосліджених сторінок з історії міста Кривого Рогу.

Ключові слова: історико-краєзнавчі дослідження, національна свідомість, доцент, кандидат історичних наук, Дольчук А. В., історія Криворіжжя.

Анатолій Васильович Дольчук (1928–2006) — відомий історик та краєзнавець Кривого Рогу. Народився у с. Василівка Тульчинського району. Винницької обл. У 1949 р. закінчив історичний факультет Львівського державного педагогічного інституту, з березня 1956 р. по 1959 р. викладав історію марксизму-ленінізму у Криворізькому гірничорудному інституті.

У 1957 р. захистив кандидатську дисертацію, а з травня 1960 р. почав працювати доцентом кафедри марксизму-ленінізму Криворізького державного педагогічного інституту, виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою (на період, коли Петро Логвинович Варгатюк готував до захисту докторську дисертацію). Розпочав роботу над докторською дисертацією «Боротьба Комуністичної партії за розвиток Криворізького басейну в роки розбудови соціалізму та розгорнутого будівництва комунізму (1921–1965)» [1].

Викладання в інституті велось тоді здебільшого російською мовою, Анатолій Васильович часто розмовляв зі студентами українською мовою — мовою, якою було зручно розмовляти студентам, що приїхали із села. Він не розумів, як мова, якою розмовляли діти в дитинстві, тут в місті стала чужою для них. Він вкотре звернувся до праць Леніна «Резолюції ЦК РКП(б) про радянську владу на Україні», X з'їзду РКП(б) та інших партійних документів і вирішив стати опозиціонером до тих, хто стояв по той бік. Лекції почав читати чисто українською мовою, спілкуватися нею з колегами; щиро цікавився їхньою думкою про те, чому українська так важко приживається в Україні [2]. На

Дольчука почалися сипатися наклепи, начебто він хоче, щоб всі вивіски в інституті були лише українською мовою, щоб у республіці була своя армія, говорили, що начебто «нинішні висловлювання доцента є не в моді» [3].

Дольчука обвинувачували також у тому, що він є націоналістом — «... у партбюро надійшли сигнали і ми зобов'язані на них реагувати» — говорив О. М. Тимофєєв, асистент кафедри історії КПРС, голова Партійної організації педінституту [4]. Комісія ознайомила збори зі своїми висновками, фактами компетентних органів і комуністи одноголосним голосуванням вирішили виключити А. В. Дольчука з партії. За цим послідувало звільнення з педагогічного інституту.

У 1966 році Петро Логвинович Варгатюк та А. В. Дольчук стають авторами історичного нариса з історії Криворіжжя «Рудна скарбниця Півдня», в якому розповідається про виникнення Криворізького залізрудного басейну, його розвиток за роки Радянської влади, про участь трудящих Криворіжжя в боротьбі за владу Рад, за побудову соціалізму і створення матеріально-технічної бази комунізму [5]. Даний історичний доробок істориків залишається актуальним й на сьогодні, так як дане видання характеризує особливості географії і топографії Кривого Рогу.

У 1974 р. було надруковано його дві монографії «Боротьба комуністичної партії за відбудову і подальший розвиток гірничорудної промисловості України (1921–1937)» та монографія у співавторстві з М. М. Ніваловим «В авангарді змагання». Можемо зробити висновки про те, що ці монографії є історичним звітом відбудови гірничорудної промисловості на території нашого міста та області в цілому. Праці А. В. Дольчука є першими офіційними сторінками історії становлення гірничорудної промисловості на Криворіжжі [6].

На жаль, захист дисертації не відбувся, так як у 1975 р. йому довелося залишити кафедру у зв'язку з обвинуваченнями у націоналізмі.

Доценту, кандидату історичних наук, автору 10 монографій, 4 брошур, численних статей, одному із співавторів Дніпропетровського тому «Історії міст і сіл СРСР», не дали можливості працювати за фахом, тому у 1976–1987 рр. він працював помічником, а потім машиністом екскаватора на руднику Новокриворізького гірничорудного комбінату, за що отримав почесне звання «Ударника компраці».

У роки роботи на комбінаті про науку не забуває, у своїх листах-апеляціях до XV, XVI, XVII з'їздах партії пише про теорію відродження національної свідомості українців. Лише в роки перебудови у квітні

1986 році бюро обкому партії поновлює Анатолія Васильовича в лавах КПРС, і з перерваним стажем він повернувся в КДПП, продовжив свої історико-краєзнавчі дослідження, основною темою яких була історія гірничої промисловості.

У останні роки роботи на кафедрі історії України історичного факультету Криворізького державного педагогічного університету Анатолій Васильович хворів, але продовжував свої дослідження. Він був одним з ініціаторів проведення у жовтні 2001 р. ювілейних дубовобалківських громадських читань, присвячених 120-річчю гірничих розробок у Кривбасі. На читаннях прозвучала ідея музеєфікації колишнього будинку О. М. Поля, створення, необхідності збереження індустріальної історичної спадщини Криворіжжя. Матеріали збірника громадських читань, авторами статей якого були криворізькі краєзнавці, учні шкіл, студенти, свідчать про значний інтерес криворіжців до історії рідного краю.

Окрім краєзнавчих наукових робіт Анатолій Васильович, як згадувалося вище, писав про Українське націоналістичне підпілля на Криворіжжі. Це зокрема його стаття «Їх серця палали любов'ю до України. Українське націоналістичне підпілля на Криворіжжі в роки II світової війни (1941–1945 рр.)». В ній він описує діяльність радянських партизан і підпільників націоналістичних формувань на окупованій території Кривого Рогу; результативність бойової, диверсійної роботи руху Опору і націоналістичного підпілля, окремо виділяє роботу редактора газети «Дзвін», поета М. Пронченка, Голови міської управи С. Шерстюка та інших активних діячів підпілля [7]. Автор неодноразово наголошує на тому, що існує занадто багато перекручень та замовчувань історичної правди; на думку Дольчука слід і надалі «відновлювати ідеали правди і волі» та віддати належне всім тим, хто боровся за ці ідеали, поклав за це своє життя, здійснивши великий подвиг.

Також однією із заслуг Анатолія Васильовича є дослідження маловідомої сторінки з історії нашого міста, а саме «Червневих подій 1963 року в Кривому Розі». Про те, що подібне могло статися в Радянському Союзі, багато хто навіть не здогадується й на сьогодні [8]. Люди повставали проти свавілля, хоча стверджувалося, що чеснішої і доблеснішої охорони порядку в усьому світі не знайти. Природно, масові повстання придушувалися, бунтарів «закривали» в тюрмах. В газетах, на радіо і телебаченні не говорилося ані слова. До наших днів дійшли лише скупі відомості очевидців тих подій і матеріали істориків-дослідників, які пов'язують народне обурення не тільки з

несправедливістю, але і з повстанням проти радянського режиму в цілому.

«Від трамвайного конфлікту — до народного обурення» — саме так можна охарактеризувати дані події минулого століття. Ніхто й подумати не міг, що звичайна начебто перепалка між міліціонером та солдатом може вилитися у величезний конфлікт.

У підсумку 86 чоловік — борців за справедливість було арештовано і засуджено на 10 років суворого режиму, 41 людину засудили як «злісних хуліганів», 36 отримали важкі травми, сотні були скаліченими, десятки вбитими, за свідченнями медиків 200 чоловік потрапили до лікарні [9].

Можна зробити висновок, що на Криворіжжі відбулася визначна історична подія, масовий правозахисний робітничий рух, який завдав значного удару по тоталітарному режиму. Вона показала, що незважаючи на масові репресії, в народі жило прагнення до свободи. І його не могли задушити ніякі жорстокості злочинної влади. Вони показали міфічність єдності партії і народу, народності міліції та піклування влади про народ. Одночасно вони свідчили про страх партії і влади перед власним народом, нездатність мудро діяти в кризових ситуаціях, та рахуватися з думкою робітників. Трудящі міста можуть пишатися цим. Але, разом з тим, вони повинні пам'ятати про моральний обов'язок перед учасниками тих подій, особливо металурги. Влада зробила все для того, щоб знищити з пам'яті навіть спогади про ті події.

Отже, краєзнавчі дослідження з історії Криворіжжя Анатолія Васильовича Дольчука залишаються до нашого часу цінною науковою спадщиною для майбутніх поколінь. Справедливо його можна вважати одним із засновників кращих традицій кафедри історії України та правознавства.

Література та джерела

1. Архів Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет». Особова справа: Дольчук Анатолій Васильович. 15.10.1962–15.01.1995. 63 арк.
2. Шепченко А. Скрізь десятиріччя. Металург. №№ 135–137 (від 23.11.1989 р.).
3. Пономарьов К. Випадок з часів застою. Червоний гірник № 112 (від 11.06.1989 р.).

4. Пономарьов К. Випадок з часів застою. Червоний гірник № 112 (від 11.06.1989 р.).
5. Варгатюк П. Рудна скарбниця Півдня. Дніпропетровськ: Промінь, 1966. 160 с.
6. Дольчук А. В. Боротьба комуністичної партії за відбудову і дальший розвиток гірничорудної промисловості України (1921–1937 рр.). Київ: Вища школа, 1974. 183 с.
7. Дольчук А. В. Їх серця палали любов'ю до України. (Українське націоналістичне підпілля на Криворіжжі в роки II світової війни (1941–1945 рр.)). 11.14.2006. URL: <https://maidan.org.ua/arch/hist/1163523336.html>
8. Дольчук А. В. «Червневі події 1963 року в Кривому Розі». URL: <https://www.veskr.com.ua/istoriya-krivogoroga/27391-tilki-sukhi-istorichni-fakti-anatolij-dolchuk-chervnevi-podiji-1963-roku-v-krivomu-rozi.html>
9. Руденко І. Бунт на Соцмісті — радянські робітники проти міліцейського свавілля. URL: <https://kp.ua/life/580749-bunt-na-sotshorode-sovetskye-rabochye-protyv-mylytseiskoho-bespredela>

МИ ЖИВЕМО, ДОПОКИ ПРО НАС ПАМ'ЯТАЮТЬ (світлій пам'яті Анатолія Васильовича Дольчука присвячується)

Л. В. Дояр,

канд. іст. наук, доцент

*старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України імені Івана Федорова (м. Київ)*

З відомим криворізьким істориком, радянським дисидентом, одним із фундаторів історичного краєзнавства Кривого Рогу Анатолієм Васильовичем Дольчуком мені пощастило перетинатися на різних етапах мого фахового становлення. З кандидатом історичних наук, доцентом Дольчуком я познайомилася у далекому 1988 році, коли після закінчення Дніпропетровського державного університету прийшла працювати на кафедрі КППС Криворізького гірничорудного інституту. То були незабутні часи горбачовської перебудови, яким, як це не дивно, і Анатолій Васильович, і я маємо завдячувати своєю появою на автономній, позафакультетній кафедрі, що в умовах однопартійної владної монополії являла собою міцний осередок радянської номенклатурної науки. Як щодо мене, то все доволі просто — наївне, щиросердне дівчисько (до речі, безпартійне) отримало посаду викладача історії КППС, бо партія, що здійснювала перебудову у власних лавах, вимагала оновлювати кадри. Що ж стосується Анатолія Васильовича, то його поява на кафедрі була справжньою політичною подією. Справа у тому, що доцент Дольчук був не з тих, хто примудрявся служити усім владним режимам — свої «жовто-блакитні» погляди він не камуфлював і у роки правління Леоніда Брежнєва. Ясна річ, що відповідні «орговисновки» не забарилися... Не знаю подробиць і дуже жалкую, що не розпитала колегу про обставини його звільнення з Криворізького педагогічного інституту, але добре знаю, що історик з науковим ступенем і науковим званням, автор кількох монографій пішов працювати у гірничу галузь, де важкою шахтарською працею заробляв собі на життя. Попри важкі життєві випробування, Анатолій Васильович був доброю позитивною людиною, яка несла свій хрест гідно, не скилячи, не надсилаючи нікому прокльонів. Свої вимушені «подорожі» у рудні надра Анатолій Васильович згадував з особливою

теплотою, а про здобуті під землею хвороби він жодного разу не розповідав, хоча перший нашій колежанський період тривав цілих два роки. Взагалі, на той момент ми жили з оптимістичними надіями — на наших очах відбувалися неймовірні політичні події, внаслідок чого історики, вперше за кілька десятиліть, заговорили контраверсійно. Прикре усвідомлення руйнації СРСР компенсувалося тоді відчуттям суспільної розкутості. Ми жили очікуванням і сподівалися на краще... Можливо тому, доцент Дольчук ніколи (!) не артикулював своїх претензій до радянської влади.

Моя друга зустріч і одночасно спільна робота у Центрі освіти дорослих та підлітків Кривого Рогу відбулася за принципово нових історичних обставин. Закінчивши у 1997 році аспірантуру, я влаштувалася у ЦОДП працювати вчителькою історії та правознавства. Доцент Дольчук, на той момент, вже працював у цьому навчальному закладі також вчителем. Оскільки ми викладали «на паралелях», тобто кілька 10-11 класів у нього, кілька у мене, нам довелося доволі тісно контактувати. Учительський статус надзвичайно зблизив нас, що називається, споріднив наші душі. На цьому етапі я познайомилася з зовсім іншим істориком Дольчуком. Я мала змогу побачити його викладацьку, педагогічну працю. Діти у нашому закладі були проблемними, спільну мову з ними було знайти дуже важко, але Анатолію Васильовичу, здається, це вдавалося. Принаймні на його уроках, на відміну від моїх, панувала тиша, а колективний сміх лунав тоді, коли викладач відволікався і розповідав черговий історичний анекдот — Анатолій Васильович знав їх дуже багато. Разом з тим, того позитиву, який я спостерігала за часів нашої співпраці у КГРІ, у доцента Дольчука, що вимушено працював на невідповідній його статусу і знанням посаді, вже не було. З позицій сьогодення дня я добре розумію, що він зазнав нового життєвого удару — удару, який болів куди більше, ніж перший. Адже, за радянських часів він постраждав за свої погляди, за свої необережні «самостійницькі» висловлювання, а у середині 1990-х, коли здійснилися його мрії про незалежність, за науковим бортом, вочевидь, йому було не місце. Окрім особистої драми, Анатолія Васильовича дуже засмучували життєві обставини 90-х років — добре пам'ятаю, як ми із задоволенням цитували нетлінні рядки Олександра Грибоєдова «бували хуже времена, но не было подлей». Саме тоді Анатолій Васильович почав пригадувати свою роботу у шахті з позицій набуття важких легеневих хвороб. Взагалі, на етапі нашого колежанства у школі, я працювала з

зовсім іншим Дольчуком — людина страждала через глибокі особисті і суспільні розчарування.

На щастя, через деякий час науковець Дольчук повернувся із забуття. Його шкільне заслання завершилося і на момент, коли я працювала вчителем у ЗОШ № 109, він вже був у штаті Криворізького педагогічного університету. Відтепер наші зустрічі були епізодичними і лише з приводу наукових заходів. Пам'ятаю вже літнього Анатолія Васильовича, який із захопленням говорив про переваги правління гетьмана Павла Скоропадського. Він був симпатиком цього історичного діяча і дотримувався думки, що генерал кавалерії мав усі шанси врятувати Українську революцію від поразки. . .

В останнє я бачила свого колегу у вестибюлі КДПУ — він носив марлеву пов'язку, але був бадьорим і веселим. . .

18 грудня 2019 р.

ПРОФЕСОР МИКОЛА ПАВЛОВИЧ КОВАЛЬСЬКИЙ

В. О Яшин,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У цій статті йдеться про час, коли професор Микола Ковальський, видатний український вчений-історик, очолював Криворізький загальнонауковий факультет ДДУ. Додано короткі спогади колишніх студентів М. Ковальського. Вміщено також загальні біографічні відомості про М. П. Ковальського.

Ключові слова: Ковальський, загальнонауковий факультет, Кривий Ріг, КДПУ, історія.

Постать Миколи Павловича Ковальського є настільки унікальною і непересічною, а його науковий спадок настільки значущим, що його життєвому шляху присвячені наукові дослідження, статті і, навіть, дисертації [1–3]. Слід відзначити праці І. Ф. Ковальнової, А. та В. Атаманенків, О. Удада, О. Мельника тощо [1–3, 5]. М. Ковальський був вчителем і наставником величезної кількості науковців, серед яких і деякі теперішні викладачі-історики нашого університету, у тому числі й автор цих рядків. Життєвий шлях Миколи Павловича був пов'язаний з різними містами України: Львів, Острог, Кривий Ріг, Дніпро (Дніпропетровськ) та ін. І хоча з Кривим Рогом пов'язана невелика частина життя вченого, його внесок у налагодження діяльності загальнонаукового факультету є беззаперечним. Саме тут, у Кривому Розі «почали визрівати нові дослідницькі орієнтири які визначили зацікавлення історика на подальші роки» [5, с. 15].

Микола Павлович Ковальський народився 19 березня 1929 року в місті Острог, що на той час перебував у складі Польської Республіки (Другої Речі Посполитої). Його мати, Лідія Олександрівна, походила з династії волинських освітян Кікеців, а батько — з родини православних священників Ковальських [4, с. 26–27]. Мати була вчителькою, а батько, Павло Миколайович — юристом. Рід Ковальських відомий в українській історії. Близьким родичем М. Ковальського був відомий діяч УНР, член Української Центральної ради Микола Миколайович Ковальський (1885–1944). Чоловіком Марії Олександрівни Кікець, тітки М. Ковальського, був Лев Биковський, відомий український бібліограф і член першої Управи Української Вільної Академії наук у Нью-Йорку. Рідний дядько М. П. Ковальського — Володимир Олександрович Кікець був відомим науковцем-хіміком.

У 1939 році Острог був окупований сталінським СРСР, тож, підліткові роки Миколи Ковальського минали в умовах Другої світової війни. Але він не припинив навчання і в 1946 році закінчив Острозьку школу № 1, наступного року — педагогічне училище, після чого вступив на історичний факультет Львівського університету, який успішно закінчив у 1952 році. Цікаво відзначити, що у ті ж роки на тому ж факультеті навчався А. Дольчук, у майбутньому — кандидат історичних наук, доцент КДПУ.

Ще будучи студентом університету, Микола Ковальський обійняв посаду вчителя Острозької семирічної школи № 3, де спочатку викладав англійську мову (тому що не було вакансії вчителя історії), а згодом, з 1951 р., історію й конституцію, та навіть географію. Ю. Святець, один з дослідників постаті М. Ковальського, писав, педагогічні навички, які пізніше прислужилися Миколі Павловичу в роки викладацької праці в середніх школах м. Острога і вузах України, були набуті ним не тільки на викладах університетських професорів та доцентів, але й у результаті самостійного вивчення ще в студентські роки спеціальної літератури з методики викладання історії. Одна з учениць М. Ковальського, професор Г. Швидько, назвала такий цікавий факт, що у школі «молодого вчителя, студента-заочника колеги називали «професором Ковальським» [7, с. 314].

Побутові негаразди та житлові проблеми вимусили М. Ковальського покинути Львів. Так 1963 року він опинився в Кривому Розі на посаді доцента Криворізького загальнонаукового факультету ДДУ, а з грудня 1963 року до січня 1967 М. Ковальський був деканом факультету. На цій посаді Микола Павлович мав багато клопоту. По-перше, це кадрова проблема: на факультеті було всього 12 викладачів з 20, що мали бути за штатним розкладом. При цьому, окрім самого М. Ковальського, не було жодного доцента, а більшість посад обіймали малодосвідчені викладачі, здебільшого — асистенти. Але молодому декану вдалося швидко змінити становище на краще і через короткий час на факультеті працювало вже 27 викладачів, з яких один мав вчене звання доцента, а троє мали ступінь кандидата наук [5, с. 16]. М. Ковальський активно залучав до викладання на факультеті науковців і викладачів Дніпропетровського університету та місцевих фахівців. Зрозуміло, якоюсь мірою це обумовлювалося дефіцитом кадрів, але були в цьому і позитивні моменти: студенти провінційного вишу мали можливість займатися у провідних фахівців та спеціалістів. Таблиці і карти, яких не вистачало, виготовлялися силами студентів (на жаль, традиція виявилася занадто живучою).

На факультеті працювало шість кафедр, до створення яких доклався Микола Павлович: історичних дисциплін, філософії та політекономії, математики і фізики, філології, біології та хімії та іноземних мов. Сам Микола Павлович працював на кафедрі історичних дисциплін, де на той час також працювала криворізький історик-краєзнавець Тетяна Воронова.

Окрему увагу Микола Павлович приділяв зміцненню матеріально-технічної бази факультету і, особливо — бібліотеці. Маючи величезні зв'язки із науковцями по всій тодішній країні, він організував отримання літератури із різних куточків: із Москви, Ленінграду, Києва тощо. До сьогодні в бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету зберігаються книги із штампом загальнонаукового факультету. Зрозуміло, важко сьогодні виокремити, які з них були придбані стараннями М. Ковальського, але, без сумніву, це вагома частина.

Для М. Ковальського була притаманна надзвичайна любов до науки і наукового дослідження. Під час перебування на посаді декана загальнонаукового факультету йому вдалося налагодити тут наукову діяльність. Було проведено дві наукові конференції викладачів та студентів, видано низку збірок тез доповідей та наукових статей.

З січня 1967 року загальнонаукові факультети були реорганізовані і передані у підпорядкування педагогічним інститутам на місцях і Микола Павлович став одним з деканів тодішнього Криворізького державного педагогічного інституту. У квітні того ж року, у зв'язку із відкриттям вакансії в ДДУ, Микола Павлович переїхав до Дніпропетровська, де й продовжив свою наукову діяльність на історико-філологічному факультеті.

Яким же Микола Павлович запам'ятався нам, його студентам? Професора М. Ковальського автор цих рядків побачив вперше, навчаючись на I курсі історичного факультету тодішнього ДДУ. Він читав у нас «історичну бібліографію», зошит з конспектами з якої зберігається у автора й дотепер. На його лекціях було завжди тихо, на семінарах же працювали усі. Професор страшенно не любив запізнь, його це доводило, здавалося, ледь не до сказу, тому, хто запізнівся — краще було вже й не заходити. Микола Павлович унікально поєднував академічний демократизм, повагу до студента і, разом з тим, завжди тримав дистанцію, притаманну класичним стосункам вчителя і учня, професора й студента. Він міг запросто приєднатися до студентської розмови в курілці (він палив), але ніколи ані він, ані ми, студенти, не дозволяли та й не намагалися перейти ту невидиму дистанцію, що

відділяла нас, першачків, від метра. Згадується його трохи грасуюче «р»: «Ето не книжечка, ето б'гошюга». Чомусь запам'яталася саме ця фраза, сказана ним одному з нас у відповідь на якесь запитання. Миколі Павловичу була притаманна повага до студентів. Зокрема, він завжди підкреслював, що все, що ми пишемо, усі ці наші, як тепер зрозуміло, дуже недолугі курсові, то є наукова робота, при чому справжня наукова робота. Ця його оцінка наших закарлюк надзвичайно окриляла. Особливо ця повага до нас стала видимою на контрасті, коли інший викладач, на сьогодні вже покійний, якимось зневажливо кинув: «та що ви там можете нового нашкарятати у своїх курсових?». Микола Павлович, упевнені, такого собі ніколи б не дозволив. Запам'ятався й зовнішній образ професора: каракулева шапка, довге синє пальто і шкіряний саквояж, усе родом десь із моди 1950-х років. Класичний художній образ вченого для тодішніх фільмів: бери і вставляй в кіно. Він дійсно мав те, що називається «харизма».

Обов'язковою складовою роботи історика М. Ковальський вважав роботу із джерелами. Починаючи з кінця 1970-х років студенти історичного факультету Дніпропетровського університету щорічно проходили практику в ЦДА України в м. Київ. Для деякого архівні студії стали науковою лабораторією. Починаючи з курсових робіт, тематика досліджень переростала в кандидатські, а згодом і докторські дисертації, джерелом для яких були документи ЦДАК України [7]. Наталя Печеніна, колишня студентка Миколи Павловича, а нині кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України та правознавства КДПУ, згадує: «Взимку 1986 року, ми, група студентів третього курсу історичного факультету Дніпропетровського державного університету (так тоді називався нинішній Дніпровський національний університет), проходили архівну практику в місті Київ, працювали в Центральному архіві давніх актів (сьогодні — Центральному державному історичному архіві України у м. Київ). Керівником практики був Микола Павлович Ковальський. Під його керівництвом студенти досліджували фонди відділу давніх актів, зокрема, стародруковані книги. З книг були зроблені фотокопії, з якими ми працювали. До сьогодні пам'ятаю загадкове (як для 20-літнього студента) слово «мікрофіші», яким користувався Микола Павлович, специфічно його промовляючи. Нас забезпечували спеціальними приладами, щоб можна було прочитати ці документи, а Микола Павлович коментував все, що ми читали та допомагав розбирати тексти XV–XVI століть, пояснюючи правила читання стародруків. Пам'ятаю завзятість Миколи Павловича у всьому, що стосувалось тих

книг, його цікаві розповіді про важливість вивчення джерел. Можливо, саме це й вплинуло на мою подальшу професійну долю, адже сьогодні я викладаю саме «Джерела з історії України» [6].

У 1994 році Микола Павлович остаточно покинув Дніпропетровськ і переїхав до Острога, до батьківської оселі. Там від став біля витоків створення університету «Острозька академія», де до кінця життя обіймав посаду проректора з наукової роботи.

5 жовтня 2006 року Микола Павлович Ковальський відійшов у вічність.

Література та джерела

1. Атаманенко А., Атаманенко В. Микола Павлович Ковальський (з нагоди 70-ліття). Український історик. 1999. Ч. 2–4. С. 241–255.
2. Ковальова І. Я мала щастя працювати разом з М. П. Ковальським. Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Острог, 2008. Вип. 12. С. 5–11.
3. Удод О. Історик: духовність, праця, самовідданість (до 40-річчя наукової діяльності М. П. Ковальського). Дніпропетровський істор.-археогр. зб. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. Дніпропетровськ, 1997. С. 29–40.
4. Близняк М. Спогади професора Миколи Павловича Ковальського «Про тих, кого пам'ятаю і шаную (роздуми про коло особистостей, з якими доводилось зустрічатись і співпрацювати)». Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 22. С. 25–48.
5. Мельник О. В. Кривий Ріг у науковій та педагогічній кар'єрі Миколи Ковальського (1963–1967 роки). Молодий вчений. № 12 (27). Ч. 3. Грудень 2015. С. 15–18.
6. Особисті спогади Н. Печеніної про М. П. Ковальського (усний матеріал).
7. Святець Ю. Професор Микола Павлович Ковальський (1929–2006) як педагог та організатор науки. Наддніпрянська Україна. Вип. 10. Дніпропетровськ, 2012. С. 313–321.

ДУХОВНА БІОГРАФІЯ Т. П. ВОРОНОВОЇ

М. М. Суздаль,

канд. іст. наук

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена реконструкції духовної біографії культурно-громадської діячки, журналістки, викладача Тетяни Петрівни Воронової (1924–2011 рр.). Здійснено спробу дослідити її життєвий шлях через призму духовних пошуків, саморефлексії, механізму взаємодії «особистість — система». Головна увага приділена з'ясуванню місця та ролі у житті героїні таких категорій як «сім'я», «творчість», «ідеологія», «дружба», «моральність».

Ключові слова: Т. Воронова, духовна біографія, творчий процес, сім'я, ідеологія, ідентичність.

Ім'я Тетяни Петрівни Воронової — краєзнавця, історика, педагога, журналістки-червоногiрничанки, почесного громадянина Кривого Рогу — досить відоме в культурних колах нашого міста. Проте вивчення життєвого шляху Т. Воронової сьогодні перебуває у зародковій фазі і, поки що, чекає на свого дослідника. Початок наукового дослідження біографії Т. Воронової було покладено статтею Н. М. Товстоляк, у якій автор здійснила аналіз творчого доробку діячки та досить рельєфно окреслила основні віхи життя Тетяни Петрівни, висвітлюючи при цьому маловідомі факти її біографії [8]. Цінним джерелом для розуміння особистості Т. П. Воронової служать спогади сучасників, колег, друзів, учнів, зокрема А. С. Лобанової [5], В. В. Штельмаха [9], М. Панової [7], Т. Г. Крамаренко [3].

Мета статті — реконструкція однієї з ключових сфер життя людини, а саме духовної біографії, яка проливає світ на процес духовного становлення особистості, має справу із духовними пошуками героя, його вірою, «моральними злетами й падіннями, подоланням у собі зла» [6, с. 280].

Для досягнення поставленої мети спробуємо промаркувати центроутворюючі компоненти духовної біографії, а саме категорії «сім'я», «влада і історик», «дружба», «творча лабораторія», «ідентичність».

Сім'я. *Батьківська сім'я.* Народилася Тетяна Петрівна 14 грудня 1924 р. у м. Чернігів. Її батько, Воронов Петро Костянтинович (1865–1929 рр.) народився у Золотоноші Полтавської губернії, був військовим у сьомому поколінні. П. Воронов закінчив Київське піхотне училище, був учасником російсько-японської та Першої світової війн. В роки

громадянської війни він воював у складі Першої Української дивізії ім. М. Щорса [8, с. 73].

Материнська лінія родоводу Тетяни Воронової пов'язана із родом Мірза Туган-Барановських. Одним із найвідоміших представників роду є Михайло Іванович Туган-Барановський — видатний вчений-економіст, наукові теорії якого визнали зарубіжні вчені різних шкіл і напрямків, генеральний секретар фінансів Центральної Ради. Найбільш далеким предком в сім'ї вважали внука відомого Тимура — Улугбека, видатного вченого, правителя Самарканда, який побудував Самаркандську обсерваторію (XV ст.) [3, с. 8].

Маючи всього п'ять років, Тетяна Воронова втратила батька, жила з мамою, значну частину часу проводила в родині Хоми Михайловича Коцюбинського, брата знаменитого письменника та директора його меморіального музею в Чернігові. Тетяна навчалася у школі №2 імені Войкова, багато читала, разом зі своїми вчительками (у минулому княжнами) Наталією Андріївною та Ольгою Андріївною Долгорукими вивчала українську історію. Наталя Андріївна вчила дітей бачити красу стародавніх численних храмів та іконостасів, дзвіниць, пам'яток архітектури, якими так багате їх місто [3, с. 10]. Разом з класом Тетяна часто була в театрі, на концертах, отже, її інтерес, увага, любов до історії формувалися в чудовому середовищі стародавнього міста.

Власна сім'я. Про власну родину Тетяни Петрівни інформація, на жаль, практично відсутня, вона ніби випадає з її поля зору. Відомо, що чоловіком Т. Воронової був Ходінов Володимир Федорович, 1921 р.н., саме у зв'язку із його новим місцем роботи сім'я Воронових і переїхала із Чернігова до Кривого Рогу [1, арк. 2]. Подружнє життя Воронових не склалося і, припускаємо, що стосунки із донькою Наталією Володимирівною не були аж занадто теплими. Серед фотографій архіву Т. Воронової жодної із родиною (натомість із колегами з «ЧГ», із студентами КДПП), в той же час спостерігаємо відсутність у доньки потреби збереження материнської спадщини, передачу нею до Криворізького краєзнавчого музею архіву Тетяни Петрівни та ордену «Заслуги перед містом».

Натомість маємо цікавий факт із біографії Т. Воронової: будучи на фронті вона познайомилася з Олександром Юношевим, який став її першим юнацьким коханням. Зустрілися вони у військово-польовому госпіталі, де Олександр лікувався після поранення, а Тетяна працювала медичною сестрою. Молоді люди мріяли, що як тільки закінчиться війна, вони неодмінно поберуться. Та не судилося. Олександр загинув. Цю юнацьку любов Тетяна Воронова пронесла крізь усе життя. А під

найбільш пронизливими матеріалами про неординарні долі людські підписувалася його прізвиськом — Тетяна Юношева [7].

Дружба. У Тетяни Петрівни було багато друзів, яких вона вважала найдорожчим своїм життєвим скарбом і якими щиро дорожила. Їй завжди телефонувало багато людей — і вдячні читачі, які роками акуратно вирізали з газети та зберігали в домашніх архівах сторінки з її «Ріднокраєм», і вдячні родичі тих, чії імена вона зуміла повернути із забуття. Телефонували дослідники-краєзнавці, для яких компетентна думка Воронової була визначальною [7].

Влада і історик. Аналізуючи духовний шлях особистості, намагаючись проникнути у її внутрішнє, сокровене життя, дослідник, як правило, звертається до моральних якостей, релігійних пошуків, творчого натхнення героя. Однак, для покоління яке бачило і відчуло на собі процеси зародження, утвердження та загибелі такого монстра-гіганта як СРСР неможливо у повній мірі осягнути духовний світ особистості без з'ясування взаємовідносин у системі «Влада і історик (гуманітарій)». Тоталітарна модель взаємодії історика і влади як аналітична структура відтворює механізми підпорядкування інтелектуальної історії політичній. Важливою ознакою даної моделі являлась абсолютна політична лояльність до режиму, віра в істинність ідей марксизму, авторитет влади, харизму вождів та їх ідей [2, с. 10].

В контексті вищезазначеного бачимо складний творчо-ідеологічний шлях радянського історика. Як Т. Воронова вирішила для себе дихотомію особистість — система, творчість-ідеологія? В ідеалі це питання мала б висвітлити сама людина через процес саморефлексії еволюції суспільно-політичних та ідеологічних поглядів та переконань. У нашому розпорядженні, на жаль, відсутні подібні джерела, а значить лакмусовим папірцем маркуванням даної проблеми для нас будуть виступати зовнішні атрибути та прояви взаємодії, а також творча спадщина Тетяни Петрівни.

Методологічним орієнтиром виступає стаття С. Кульчицького з промовистою назвою: «Історик і влада: проблема, що «досліджується в суто особистісній постановці». Зокрема, нас зацікавили його тези про інфікованість комуністичною доктриною обох сторін, про наскрізь індокриновану радянську людину, про «три світоглядні зсуви у власній свідомості» (за словами автора перший відбувся в часи «Відлиги», другий — «Перевбудови», третій — після 2013 р.) [4, с. 220–221].

Аналіз службової біографії Тетяни Воронової переконує у тому, що вона відповідає усім параметрам типового прикладу конструювання власної кар'єри з проявом відкритої лояльності до радянської системи:

«Народилася 14 грудня 1924 р. у м. Чернігів УРСР, українка, соціальне походження — зі службовців, член КППС з січня 1945 р. Закінчила: 1) газетне відділення Харківської міжобласної партшколи (1947–1950); 2) історичний факультет Харківського державного університету ім. М. Горького (1947–1954), спеціальність — історик» [1, арк. 1–2]. З жовтня 1950 р. до вересня 1956 р. працювала літературним співробітником відділу пропаганди Чернігівської обласної газети «Деснянська правда», а з вересня 1956 р. до грудня 1957 р. була заступником редактора чернігівської районної газети «Придеснянська правда».

З грудня 1957 р. Т. П. Воронова почала працювати у м. Кривий Ріг: березень 1958 р. — грудень 1962 р. — зав. відділом пропаганди газети «Червоний гірник», січень 1969 р. — жовтень 1973 р. — заступник відповідального секретаря редакції газети «Червоний гірник»; жовтень 1973 р. — серпень 1974 р. — асистент кафедри марксизму — лєнінізму Криворізького державного педагогічного інституту; червень 1976 р. — старший викладач кафедри марксизму-лєнінізму КДПІ [8, с. 72].

Редактор «ЧГ» Олексій Пасічник в характеристиці на товариша Воронову Тетяну Петрівну зазначав: «обиралася членом партійного бюро, протягом двох років керувала теоретичним семінаром «Комунізм і особа», в якому навчались працівники редакції. ... була старшим політінформатором по роботі серед безпартійних. Вона — викладач університету марксизму-лєнінізму, кваліфікований автор у розробці військово-патріотичної та історичної тематики. Політично витримана, постійно підвищує свій ідейно-теоретичний рівень в системі партійного навчання» [1, арк. 22]. Характеристика була написана 1973 р., якщо навіть врахувати необхідність певних ідеологічних кліше того часу все одно перед нами постає справжній комуніст. Для Т. П. Воронової це було і почесно, і важливо, і необхідно. Працюючи в архіві, нам вдалося дізнатися, що лекції з теорії марксизму-лєнінізму Тетяна Петрівна читала з особливою завзятістю і не відступаючи від офіційного курсу.

Творча лабораторія. Тут себе Т. Воронова почувала, як-то кажуть, як риба у воді. Якщо спогади про сім'ю практично відсутні, то робота, творча діяльність — це і є життя Тетяни Воронової. В її творчій лабораторії можна виділити два напрямки: 1) власне її праці та дослідження; 2) роль збирача, консультанта, зберігача, редактора та видавця краєзнавчих матеріалів.

З однієї сторони виступала проти надмірної уваги до себе, з іншої — для неї була важлива думка про свою значимість у справі дослідження історії Криворіжжя.

Мала звичку правити, редагувати роботи, які їй надходили (причому деякі автори були не в захваті від цього, втрачалася авторська ідея), з іншої сторони не любила критики щодо своїх праць, статтей у «Ріднокраї».

Яскраву характеристику професійних та людських якостей Тетяни Петрівни знаходимо у її колеги М. Панової: «Колишній редактор «ЧГ» Микола Миколаєнко, згадуючи, як у кінці 50-х років Тетяна Воронова з'явилася в редакції, зізнався, що часом ніяковів і нітився перед її широкою ерудицією, журналістською майстерністю, перед крутим характером. А вона вмiла бути суворою й непоступливою, коли йшлося про якісь принципи для неї речі. Її поважали і побоювалися. Поза очі ми, журналісти, жартівливо називали Воронову «поміщицею», перед якою справді іноді почуваєш себе дворовою челяддю — я сама не раз потрапляла під її крутий норів. І водночас Тетяна Воронова умiла бути ніжною і ліричною, чутливою до чужої біди, а її крицева душа остаточно танула від зустрічі, від спілкування з розумними, обдарованими, талановитими людьми, з якими зводило її життя. Не лінувалася зателефонувати комусь із нас, нинішніх журналістів «ЧГ», щоб похвалити, подякувати за гарний матеріал. А бувало й навпаки: дошкульно шпетила чи то за допущену фактичну неточність, чи то за мовну невправність» [7].

Ідентичність Тетяни Воронової можна метафорично назвати «гра з кольорами крові»: відчуття приналежності до «голубої», «благородної» крові, а реальне життя в рамках сублімації (свідомої чи несвідомої) до «червоної» крові.

Т. Воронова була носієм двох ідентичностей: *дореволюційної, з елементами дворянської* (як залишок від дитинства та ранньої юності) і *радянської, ба більше комуністичної*.

Радянська ідентичність була повністю засвоєна і сприйнята Тетяною Петрівною, вона стала частиною її світогляду та духовного світу. Утім хочеться звернути увагу на механізм творення цієї ідентичності: вона остаточно була зцементована не «згори» (за стандартною схемою «школа — виші — місце роботи»), а «знизу» — на фронті. Замість кабінетного промивання мізок ще підлітком (юридично дитина) Тетяна Петрівна опинилася на фронті серед жахів війни: «война это жизнь рядом с чужим страданием, превращение здоровых, жизнерадостных людей в калек. Война — это километры бинтов в крови и гное, которые надо отстирать и высушить для новых перевязок. Это сотни писем, написанных за раненых в тыл. И это глаза. . . Глаза умерших. Их нужно закрыть на правах близкого человека, последнего близкого человека у

смертного одра бойця или командира» [3, с. 11]. Це безумовно велике потрясіння для психіки будь якої дорослої людини, не кажучи вже про юну дівчину. В той же час війна сформувала почуття співпереживання, мужності, гордості за свій народ, який і уособлюється у радянській системі. Перемога — це відчуття всемогутності як своєї, так і свого народу та комуністичної партії.

Для Т. Воронової була важлива і дореволюційна ідентичність, через неї вона ніби тримала зв'язок із предками і, коли це стало можливо (кінець 80-х — 90-ті роки ХХ ст.) вона заговорила і про вчителів із дворян, і про церкви і родича Туган-Барановського, і предка Улугбека. Все життя Тетяна Петрівна досліджувала історію роду, зберігаючи таким чином родову пам'ять.

Література та джерела

1. Особова справа Воронової Тетяни Петрівни. Архів Криворізького державного педагогічного університету.
2. Колесник І. Український історик і влада: від примусу до партнерства. Ейдос: альманах теорії та історії іст. науки. Київ. 2016–2017. Вип. 9. С. 9–25.
3. Крамаренко И. Живая история края (Татьяна Петровна Воронова) / Ирина Крамаренко, Татьяна Крамаренко // Край неповторний. Криворіжжя / Т. П. Воронова. Кривий Ріг, 2008. С. 5–12.
4. Кульчицький С. Історик і влада: проблема, що «досліджується в суто особистісній постановці» // Ейдос: альманах теорії та історії іст. науки. Київ. 2016–2017. Вип. 9. С. 217–247.
5. Лобанова А. «...И мысль становится делом» (Татьяна Петровна Воронова) / Алла Лобанова // Край неповторний — Криворіжжя / Т. П. Воронова. Кривий Ріг, 2008. С. 3–4.
6. Павлова Т. А. Опыт духовной биографии: Джон Вулман / Т. А. Павлова // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. М.: Эдиториал УРСС, 2001. Вып. 5. Спец. вып. Историческая биография и персональная история. С. 279–296.
7. Панова М. Мов постаті з туману — дві Тетяни URL: <http://girnyk.com.ua/blog/mov-postati-z-tumanu-dvi-tetyanu>
8. Товстоляк Н. М. Тетяна Петрівна Воронова — краєзнавець та громадський діяч Криворіжжя (до 90-річчя з дня народження) / Н. М. Товстоляк // Історія і культура Придніпров'я.

Невідомі та маловідомі сторінки. 2016. Вип. 12. С. 71–78. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iikp_2016_12_11

9. Штельмах В. Не по силах цілі вибирай, а по цілі сили набувай!
[про Тетяну Петрівну Воронову] / В. Штельмах // Червоний гірник.
2013. № 4. С. 27.

О. П. АРТЮШЕВСЬКИЙ (1921–1992) — ДОСЛІДНИК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ СЕРЕДИНИ XVII СТ. В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОДІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

В. О. Ветохіна,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У нарисі робиться спроба описати життєву і творчу біографію доктора історичних наук, професора О. П. Артюшевського, який протягом 16-ти років працював на кафедрі історії КДПШ (КДПУ).

Ключові слова: вчитель, учасник Другої світової війни, доктор наук, професор.

Ольгерд Петрович Артюшевський народився 4 червня 1921 р. у м. Дзержинськ Мінської області, білорус, із селян. Навчався, з перервою на участь у Великій Вітчизняній війні, протягом 1938–1946 рр. на історичному факультеті Мінського державного університету. Із вересня 1940 р. почав працювати вчителем історії Домбровської середньої школи Чижевського району Мінської області. На подальшу його долю, як і на долю всього покоління, вплинула війна. В червні 1941 р. Ольгерд Петрович пішов добровольцем на фронт. Спочатку по листопад 1941 р. навчався на Всесоюзних курсах радистів, потім служив у 107-му Особовому батальйоні зв'язку політруком. Брав участь в боях під Новоросійськом і Керчу, був поранений, лікувався протягом липня — серпня 1943 р. у шпиталі. Повернувся на фронт у серпні 1943 р. і по листопад 1945 р. воював у складі 4-ої Повітряної Армії Другого Білоруського фронту старшим оператором радіолокаційної установки РУС-2 [3]. Виявив 756 цілей ворожих літаків, надав 2840 донесень по виявленню літаків противника. «При обслуговуванні переправи Фордон-Кульм через реку Висла, т. Артюшевский позволил авиачастям своевременно поднимать истребителей с аэродромов для встречи авиации противника. Ни один самолёт противника не смог подойти к переправе, они разгонялись советскими истребителями, подымаемыми по данным ст. сержанта Артюшевского» [2]. В 1945 р. у складі

діючої армії О. П. Артюшевський воював на території Польщі та Чехословаччини. Мав 12 урядових нагород, серед яких Орден Червоної Зірки, Орден Кутузова III-го ступеня, медалі «За оборону Кавказу», «За бойові заслуги» ін.

О. П. Артюшевський демобілізувався в листопаді 1945 р. З грудня цього ж року по липень 1950 р. працював старшим науковим співробітником, начальником відділу Державного історичного архіву Ленінградської області (м. Ленінград). З липня 1950 р. по серпень 1957 р. викладав історію й обіймав посаду директора Плищежицької середньої школи, а згодом завідувача РВНО (1959–1962 рр.) в Мінській області. Брав активну участь в громадській і партійній роботі (комуніст з 1945 р.): член райкому партії, депутат Плищежицької районної ради (1950–1962 рр.), учасник Міжнародної конференції прихильників миру 1952 р. Хвороба дружини («блокадниця») змусила сім'ю переїхати на південь — в Одеську область, де Ольгерд Петрович працює протягом 1962–1976 рр. вчителем, завучем, директором однієї з її шкіл. Паралельно він займається науковою роботою, досліджуючи витoki інтернаціональної єдності трудящих мас трьох східнослов'янських народів в XVI–XVII ст. З обраної теми ним були ретельно опрацьовані державні архіви України, Білорусії, Росії, Литви (архіви Радзивілів) і Польщі. В жовтні 1975 р. О. П. Артюшевський захистив в Інституті історії Білоруської Академії наук кандидатську дисертацію на тему: «Інтернаціональна єдність братських українського, російського і білоруського народів у національно-визвольній війні під проводом Б. Хмельницького».

Свою науково-педагогічну діяльність О. П. Артюшевський продовжує в Криворізькому державному педагогічному інституті, де працює протягом 16-ти років (1976–1992) спочатку старшим викладачем, потім завідувачем кафедри марксизму-ленінізму (1978), доцентом кафедри історії КПРС (з 1982 р.), з 1991 р. — професор кафедри політичної історії, доктор історичних наук (назва кафедри змінювалася). 1988 року О. П. Артюшевський успішно захистив у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка докторську дисертацію «Спільна антикріпосницька боротьба трудящих мас Росії, України і Білорусії. Друга половина XVI — 60-ті рр. XVII ст.», і надрукував за результатами дослідження наукову монографію з аналогічною назвою. Застосований О. П. Артюшевським метод вивчення історичних явищ органічно поєднав аналіз об'єктивних умов процесу з всебічним розглядом обставин особистісного, суб'єктивного і випадкового характеру, що зробило працю Ольгерда Петровича

взірцем гнучкого дослідницького підходу і глибокого проникнення в сутність вивчаємого предмету.

За сухими рядками службової біографії — роки напруженої, творчої діяльності, наукових занять, громадської роботи на благо кафедри і факультету, на якому він постійно працював (Загально технічних дисциплін). Наукові інтереси О.П. Артюшевського, в цілому, поширювалися, не лише на форми антикріпосницької боротьби східнослов'янських народів в XVI–XVII ст., а також й на історію українського козацтва, його керманичів [1], видатних особистостей в історії Білорусії, керівників народних повстань тощо, про це свідчать 18-ть його наукових і науково-педагогічних публікацій, які поєднують в собі всі ознаки якісних навчальних посібників з предмету і монографічну глибину. Вони засновані як на узагальненні власних досліджень автора, так і на критичному розгляді обширної і різнопланової історичної літератури.

Педагогічна майстерність, професіоналізм, інтелігентність, незмінна доброзичливість О.П. Артюшевського сприяли щирому визнанню, повазі і любові з боку колег і студентів.

Література та джерела

1. Артюшевский О.П. Запорожское казачество (к 500-летию образования). Методические рекомендации для студентов высших учебных заведений. Кривой Рог, 1990. 34 с.
2. Подвиг народа. Электронный банк документов. № записи 29610800. URL: <http://podvignaroda.ru/?#id=29610800&tab=navDetailDocument>
3. Особова справа Артюшевського Ольгерда Петровича. Архив КДПУ. 6 арк.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, НАУКОВА ТА ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А. А. МАТРОСА (1938–2003)

О. О. Проскура, В. О. Онищенко,
студенти III курсу спеціальності «Історія»
Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. В статті охарактеризовано життєвий, науковий та викладацький шлях Аніслава Антоновича Матроса. Окрема увага приділена викладацькій діяльності та організації краєзнавчої роботи А. А. Матроса у стінах Криворізького державного педагогічного університету, зокрема подано спогади про ці сфери його професійного буття.

Ключові слова: А. А. Матрос, КДПУ, краєзнавство, Криворізький історико-краєзнавчий музей.

Матрос Аніслав Антонович народився 17 червня 1938 року в родині шахтаря. Ще з малечку він мав можливість спостерігати за важкою працею людей, що викликало у нього велику повагу не тільки до всіх трударів шахтної справи, але і до всього гірничого краю міста. Після закінчення школи № 27 любов до гірничої промисловості не покинула Аніслава Антоновича і тому він вступив до Криворізького гірничого технікуму на геологічне відділення.

Після закінчення навчання почав працювати в різних геологічних партіях не тільки України, але і інших республік — Казахстану та Туркменії. Через те, що дослідження проводилися постійно в важких погодних умовах та мали велике загальносоюзне промислове значення, Аніслав Антонович відчув ціну проведення наукових досліджень, що змусило його мислити набагато ширше та масштабніше і викликало бажання до розуміння глибоких наукових узагальнень. І тому не дивно, що своє життя він продовжив у руслі суспільних наук вступивши до Одеського державного університету на історичний факультет.

Ще до закінчення навчання він почав працювати на посаді вчителя географії та історії, а згодом став, спочатку науковим співробітником Криворізького історико-краєзнавчого музею, а з 1969 року обіймав посаду заступника директора музею з наукової роботи, в цьому ж році Український історичний журнал опублікував його працю «Археологічні дослідження на Криворіжжі». Заступником директора музею був до 1972 року, що пізніше стало у нагоді в ході викладацької та наукової діяльності. В 1975 році Матрос Аніслав Антонович закінчив аспірантуру

та почав працювати в Криворізькому державному педагогічному інституті, до 1981 року був старшим викладачем кафедри марксизму-ленінізму [1].

В цей час відбувається формування його як фахівця та викладача. У коло його наукових інтересів входить гірничорудна промисловість України, дослідження історії Кривбасу і безпосередньо самого міста. Саме в цей час він займається написанням кандидатської дисертації про розвиток гірничорудної промисловості у повоєнний період. 30 січня 1981 року захистив кандидатську дисертацію та став старшим викладачем кафедри історії КППРС та філософії. У 1982–1986 рр. — доцент кафедри, а потім завідувач кафедру політичної історії. Працюючи на посаді завідувача кафедри, значну увагу приділяє підготовці викладацьких та наукових кадрів. На кафедрі була створена атмосфера, яка сприяла науковому зростанню її співробітників. Колишні лаборанти, асистенти згодом захищали дисертації, успішно завершуючи свої наукові дослідження.

В 1991 році, після проголошення незалежності Аніслав Антонович відразу ж почав викладати українською і спрямував зусилля на розбудову та освоєння курсу історії України. В цей час ним було розроблено навчальний курс «Основи історичного краєзнавства в середній школі» [2]. Взагалі, у період незалежності розпочав активну видавничу діяльність, став автором майже 70 наукових праць. Велике значення мала видана в 1993 році праця «З мороку забуття», присвячена 75-річчю Української Народної Республіки. При висвітленні проблеми Матрос Аніслав Антонович залучив офіційні документи, наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців, свідчення сучасників тих подій. Він вперше Криворіжжі піддав критиці багаторічні перекручення та спотворення у висвітленні цього історичного періоду; об'єктивно проаналізував процеси та події, вклад видатних діячів цього періоду історії українського народу [3].

В ці роки збирав матеріали з історії Криворізького державного педагогічного інституту, внаслідок його роботи була розроблена тематико-хронологічна структура експозиції музею історії навчального закладу, як авторський варіант організації пошуків, збирання, наукової систематизації художньо-опоряджувальних блоків історичних матеріалів майбутньої експозиції [4]. В подальшому створена ним історична збірка пам'яток інституту увійшла до фонду музею.

Завдяки сприянню Аніслава Антоновича у 1997 році до навчального плану студентів спеціальності «Історія» була внесена археологічна практика. Тому, саме він у 1999 році став укладачем «Методичних

матеріалів з курсу «Археологія» [5] і «Методичних та інструктивних матеріалів до програми навчальної польової археологічної практики для студентів» [6] у 2000 році.

Аніслав Антонович Матрос зробив вагомий внесок у розвиток історичного краєзнавства. Дякуючи йому продовжилося систематичне дослідження історії краю. Найяскравішою сторінкою його краєзнавчої діяльності стало видання у 2000-му році збірки «Історія Криворіжжя. Сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження». Будучи упорядником цього збірника, Аніслав Матрос виступив і у якості автора представлених у ньому кількох статей. Надзвичайно важливо, що в цьому збірнику представлені матеріали методичного спрямування, а також презентується вже існуючий досвід з організації краєзнавчої роботи [7].

Згадує доцент кафедри історії України та правознавства А. В. Тарасов: *«Перші кроки у моєму науковому житті були пов'язані саме з Аніславом Антоновичем. Перший виступ на конференції у м. Дніпропетровську (нині м. Дніпро), перша публікація на краєзнавчій тематиці у збірнику статей та курсова з археології. Такі речі залишаються назавжди. Попри різноманітну наукову тематику в подальшому й зараз постійно повертаюсь до краєзнавчих досліджень. Окреме питання — це археологічна практика. Відновлення у 2018 р. археологічної практики для студентів спеціальності «Історія» сприймав як свій обов'язок. А ще, завжди подобалась системність та логічність у викладі навчального матеріалу Аніславом Антоновичем. У своїй викладацькій діяльності такий підхід дуже імponує й мені».*

Згадує О. В. Гринюк, колишній вчитель історії КНТМЛ № 81, нині — провідний бібліотекар КЗК «Міська дитяча бібліотека» КМР: *«З Аніславом Антоновичем Матросом я познайомилась під час захисту учнями КНТМЛ № 81, де я викладала, дослідницьких робіт на краєзнавчому форумі в інгулецькій гімназії № 27. Мої учні захищаючи науково-дослідницьку роботу «Іконописці нашого краю» отримали перше місце в місті Кривому Розі».*

Аніслав Антонович запросив мене на кафедру історії України КДПУ, де люб'язно запропонував надрукувати нашу роботу в збірнику «Історія Криворіжжя», який він збирався видавати. Також історик вніс пропозицію спробувати вийти з нашою роботою на деякі конкурси, що проводились в місті Дніпрі (Дніпропетровську). Ми з учнями прислухались до його пропозиції і на одному з обласних конкурсів отримали III призове місце, були запрошені як переможці прийняти участь у мандрівці по храмах Дніпропетровської області.

На кафедрі у нас відбулось цікаве спілкування і стосовно теми «Іконописці нашого краю», а також інших тем краєзнавчого характеру. Хоч спілкування було доволі коротким, але мені було достатньо зробити свої висновки стосовно цього чоловіка. Мені здалося, що це була людина закохана у свою справу і не аби який фахівець. Для мене найголовніші в будь якій професії — це людяність. І я це відчула не тільки і короткому спілкуванні на кафедрі, але й на курсах підвищення кваліфікації, де доля знову звела нас з паном Аніславом.

Може наше професійне спілкування продовжувалося б і далі, але вищим силам потрібно було забрати добру, хорошу людину у Вічність...»

Література та джерела

1. Особова справа Аніслава Антоновича Матроса (1975-2003). Особовий листок з обліку кадрів. Архів КДПУ, арк. 2.
2. Матрос А. А. Робочі програми, комплекс методичних і організаційних рекомендацій з курсу «Історичне краєзнавство» та спецкурсу «Історія Криворіжжя». Кривий Ріг, 2000. 48 с.
3. Матрос А. Із мороку забуття: 75-річчя Української Народної Республіки. Дніпропетровськ : Пороги, 1993. 76 с.
4. Фонди музею історії навчального закладу (КДПУ): матеріали з організації роботи музею.
5. Матрос А. А. (уклад.) Методичні матеріали з курсу «Археологія» : тези лекцій, графічно ілюстровані додатки з поясненнями, словник-довідник часто вживаних спеціальних термінів. Кривий Ріг, 1999. Ч. 1. 103 с.
6. Матрос А. А. (уклад.) Методичні та інструктивні матеріали до програми навчальної польової археологічної практики для студентів історичних спеціальностей. Кривий Ріг, 2000. 27 с.
7. Історія Криворіжжя: сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження: Збірка статей. Упорядник: А. А. Матрос. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2001. 160 с.

**НА ПОШАНУ КОЛЕГИ
(уривок з пам'ятного нарису до 65-річчя
від дня народження канд. іст. наук,
доцента А. А. Матроса (1938–2003),
написаного канд. іст. наук,
доцентом А. В. Дольчуком)**

... Будівництво нової держави — це складний і тривалий процес. Його особливістю є те, що він здійснюється, в основному, людьми, які виховані в умовах старого ладу, в значній мірі просякнуті його ідеологією та моральними цінностями. Багато з них — або лише на словах сприйняли нову державу, або зустріли її, як то кажуть «в багнети», роблять все, щоб як найбільше нашкодити і повернутися до старої системи. Це також проявляється і серед інтелігенції вищої школи. На відміну від таких, Аніслав Антонович належить до тих, які свою наукову викладацьку, виховну роботу спрямували на ствердження принципів розбудови незалежної України.

Аналізуючи життєвий шлях А. А. Матроса, виділимо три важливих періоди, в ході яких формувалася людина, громадянин, науковий працівник, керівник навчально-педагогічного процесу¹.

Народився він в родині криворізького шахтаря 17 червня 1938 року. З малих років мав можливість спостерігати важку, але почесну працю трударів підземелля, перейнявся повагою не лише до них, але й любов'ю до всього гірницького краю, рідного міста². Очевидно цим зумовлено те, що по закінченню СШ № 27 він вступив до Криворізького гірничого технікуму на геологічне відділення. Закінчивши навчання він працював в різних геологічних партіях Казахстану, Туркменії, в Україні³. Виконуючи важливі геологічні дослідження в складних кліматичних умовах, в ході яких були здійснені важливі відкриття загальносоюзного промислового значення, він відчув велику силу наукових досліджень, що змусило його мислити ширше й масштабніше, дало поштовх до розуміння сили глибоких наукових узагальнень. Цей перший період і пояснює, чому він, людина технічної спеціальності,

¹ малося на увазі — завідування кафедри як керівництво структурним підрозділом ЗВО

² виріс в селищі Карнаватка — частині старого міста з багатою історією

³ Житомирська обл.

раптом відчув непереборне прагнення до суспільних наук, намагання зайнятися узагальненням складних суспільних явищ. Стає зрозумілим і оправданим, його вступ до Одеського університету на історичний факультет, робота на посаді вчителя історії й географії, а потім в місцевому історико-краєзнавчому музеї, спочатку науковим співробітником, а згодом і заступником директора⁴, що пізніше стало у нагоді в його науковій та викладацькій роботі.

В ході другого періоду його життя, який припадає на роки навчання в університеті та аспірантурі, роботи на різних посадах в Криворізькому педінституті: асистента, старшого викладача, доцента, відбувався процес формування його як фахівця, досвідченого викладача. У коло його наукових інтересів входить гірничорудна промисловість України, дослідження історії Кривбасу і безпосередньо самого міста. Саме в цей час він займається написанням кандидатської дисертації про розвиток гірничорудної промисловості у повоєнний період. Працюючи на посаді завідувача історичної кафедри, він значну увагу приділяє підготовці викладацьких та наукових кадрів. На кафедрі була створена атмосфера, яка сприяла науковому зростанню її співробітників. Колишні лаборанти, асистенти згодом захищали дисертації, успішно завершуючи свої наукові дослідження. Очевидно, цей другий період життя, коли чітко окреслились його наукові інтереси історією гірничорудної промисловості України, Криворізького басейну, рідного міста — саме це послужило фундаментом його майбутнього ставлення до незалежної України, нового бачення історії України.

Третій період — найбільш головний, завершальний, що висвітлив сутність А. А. Матроса як громадянина нової держави, який готовий свій досвід, свої знання віддати на її розбудову. По-перше, він не лише визнав перемоги незалежності, але й від початку спрямував зусилля на освоєння курсу історії України, перейшов на викладання українською, в унісон духу нового часу. Це проявлялось як в навчальному процесі, так і в науковому висвітленні історичних проблем. Велике значення мало опублікування в перші роки незалежності (1993-й рік!) праці А. А. Матроса «З мороку забуття», присвяченої 75-річчю Української Народної Республіки. При висвітленні подій, явищ і процесів Української революції 1917–1920 рр., залучив офіційні документи, наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців, свідчення сучасників тих подій. Автор вперше на Криворіжжі піддав критиці багаторічні перекручення та спотворення у висвітленні

⁴з наукової роботи

цього історичного періоду; об'єктивно проаналізував процеси та події, вклад видатних діячів важливого періоду історії українського народу. Звернення до теми видатних постатей української історії відбулося і при роботі над збіркою історичних нарисів «Видатні жінки України: X–XVII ст.». Найбільш вразливим⁵ є образ української патріотки Галашки Гулевичної, яка відіграла значну роль у відкритті Києво-Могилянської академії і, постать якої в українській історії є малодослідженою. В такому дусі відбувалась і суспільно-громадська діяльність науковця: публікації в газетах, виступи на радіо, виступи перед старшокласниками, військовими тощо. Окрім цього подібна ідеологія знаходила своє відображення у спеціальних історичних курсах для студентів спочатку профільної спеціальності, а згодом і факультету: «Археологія», «Основи архівної справи», «Історичне краєзнавство», «Музезнавство» тощо.

Різноманітною та змістовною була робота доцента А. А. Матроса для розширення дієвості зв'язків кафедри з освітніми установами. Це консультації, доповіді, методична підтримка з малодосліджених проблем історії України та краю для вчителів середніх шкіл та середніх професійних закладів освіти (технікуми, училища) міста та Криворізького району. І постійна невтомна праця по залученню до краєзнавчих досліджень студентської молоді, допомога в організації такої роботи вчителів та учнів.

Багатогранність краєзнавчої роботи нашого колеги, історика А. А. Матроса реалізовувалась як у викладацькій роботі, найповніше під час викладання курсу «Історичне краєзнавство», так і у позааудиторний час й поза університетськими стінами. Найяскравішою сторінкою його краєзнавчої діяльності стало видання збірки «Історія Криворіжжя. Сучасний погляд на історичні періоди, постаті та краєзнавчі дослідження». Будучи упорядником цього збірника, А. А. Матрос виступив і у якості автора представлених у ньому кількох статей, одна з яких присвячена нашому видатному земляку — Панасу Феденку, ім'я якого довгий час було у забутті як і криворізький період його діяльності. Надзвичайно важливо, що в цьому збірнику представлені матеріали методичного спрямування, а також презентується вже існуючий досвід з організації краєзнавчої роботи.

Травень 2003 р.

⁵На думку автора цих рядків — доцента А. В. Дольчука

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ ІСТОРІЇ (професор І. Д. Камчугова)

О. І. Кожухар,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена окремим етапам життєвого шляху, професійної і наукової діяльності доктора історичних наук, професора Камчугової Ірини Дмитрівни.

Ключові слова: преса, Криворізький педагогічний, доктор історичних наук, професор.

Камчугова Ірина Дмитрівна народилася 16 травня 1940 р. в російському місті Іваново. Там закінчила середню школу, а у 1963 р. — літературний факультет Іванівського педагогічного інституту. Спеціальність згідно з дипломом — вчитель російської мови та літератури.

І. Д. Камчугова ще в шкільні роки писала замітки до шкільних стінгазет та місцевих видань. У 1963–1976 рр. працювала літературним співробітником, відповідальним секретарем, головним редактором кількох газет та журналів рідного міста. Одночасно активно займалася науковою роботою, працюючи над підготовкою і написанням кандидатської дисертації. У грудні 1975 р. І. Д. Камчугова успішно захистила дисертацію, присвячену аналізу ролі преси в мобілізації трудящих тилу на допомогу фронту в роки Великої Вітчизняної війни (на прикладі Верхнього Поволжя). У червні 1976 р. їй було присвоєно наукову ступінь кандидата історичних наук [4].

В кінці серпня 1976 р. І. Д. Камчугова разом з родиною переїхали до Кривого Рогу. З 1 вересня 1976 р. вона розпочала свою викладацьку і наукову діяльність у Криворізькому державному педагогічному інституті на посаді асистента кафедри, з грудня 1976 р. по грудень 1981 р. — старшого викладача, з грудня 1981 р. по листопад 1991 р. — доцента кафедри історії. 28 вересня 1983 р. І. Д. Камчуговій було присвоєно вчене звання доцента по кафедрі історії [5].

З листопада 1991 р. по серпень 1994 р. І. Д. Камчугова займала посаду завідувача кафедри політичної історії і багато енергії віддала перебудові кафедри в перші роки незалежності України, переходу на нові концептуальні підходи до викладання навчальних курсів, складання планів семінарських занять тощо [2].

І. Д. Камчугова наполегливо займалася науковою роботою, працюючи над написанням докторської дисертації. У вересні 1991 р. у спеціалізованій раді Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка вона успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему «Партийно-советская печать Украины в системе социально-экономических отношений 20–30-х годов». За спогадами доцента В. Г. Москаленка, члени Вченої ради та всі присутні аплодували їй за новаторський підхід у дослідженні складних процесів, які відбувалися в економіці та соціальній сфері того часу [1]. За результатами дисертаційного дослідження І. Д. Камчугова опублікувала 2 монографії і 15 наукових статей.

11 грудня 1991 р. рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді міністрів СРСР І. Д. Камчуговій було присвоєно наукову ступінь доктора історичних наук У 1993 р. І. Д. Камчугова отримала вчене звання професора по кафедрі історії [5].

З вересня 1995 р. по серпень 1998 р. І. Д. Камчугова займала посаду професора кафедри теорії, історії та гри на музичних інструментах музично-педагогічного факультету [4].

І. Д. Камчугова з вересня 2000 р. і до виходу на пенсію 28 серпня 2008 р. працювала професором кафедри всесвітньої історії [3].

Для майбутніх істориків І. Д. Камчугова викладала курс «Історія Стародавнього Сходу», розробила авторський спецкурс «Біблія як історичне джерело», який було включено до навчального плану.

В цей період професор І. Д. Камчугова підготувала і видала монографію «Библия как великий памятник культуры (Некоторые аспекты проблемы)», більше 30 наукових і науково-методичних статей, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій і довідників. Серед них «Древний Египет: мифы, боги, люди» (2003 р.), «Особенности декоративно-прикладного искусства Японии» (2003 р.), «Древний Восток: краткий справочник» (2004 р.), «Религия древних египтян и ее влияние на другие народы» (2004 р.), «Библизмы и наше время», «Древнеегипетская «Книга мертвых» и Библия: созвучие некоторых элементов» (2005 р.), «Библейские мотивы в творчестве А. С. Пушкина» (2006 р.), «Египетские мотивы в библейском сюжете об Иосифе и его братьях» (2007 р.) та ін. Професор І. Д. Камчугова була членом редколегії збірників наукових праць «Україна: минуле і сучасність» (2001 р.), «Україна і світ» (2005 р.).

І. Д. Камчугова, на думку кандидата історичних наук, доцента кафедри всесвітньої історії В. О. Ветохіної, була взірцем тактовності,

відзначалася гуманним і ввічливим ставленням як до колег, так і студентів. Студентів вражала манера подачі матеріалу — некваплива, ґрунтовна, з глибокими вираженими узагальненнями і висновками.

За спогадами колишнього студента, нині кандидата історичних наук, доцента А. В. Тарасова, кожна лекція професора І. Д. Камчугової перетворювалася на справжнє відкриття. І вже після завершення навчання в університеті, перебуваючи в Ізраїлі на семінарі працівників освіти України, з великим задоволенням згадував заняття Ірини Дмитрівни.

Колишній студент, а нині кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та правознавства Р. П. Шляхтич згадує, що Ірина Дмитрівна була особливо вимогливою передусім до себе. «Вона ніколи не дозволяла собі зробити щось поверхово, тому її лекції відзначалися змістовністю та глибиною. Вона дуже цікаво розповідала історію Стародавнього Єгипту чи Месопотамії і всі студенти її уважно слухали та нотували нову для них інформацію.

Цікавими були її заняття з історії культури Стародавнього Сходу. Кожне таке заняття супроводжувалося візуальним матеріалом, ілюстраціями або картами. Майже завжди під час таких занять студенти знайомилися з різними творами мистецтва давніх єгиптян, індійців, китайців та інших народів світу. Під час відповідей на семінарських заняттях Ірина Дмитрівна завжди вимагала від студентів будувати свою відповідь хронологічно та послідовно, користуватися картою, складати порівняльні таблиці та схеми. Таким чином вона формувала історичне мислення у майбутніх вчителів історії. Досвід, який отримав під час її занять, використовую сьогодні вже як викладач історії».

Завжди вражала велика чуйність Ірини Дмитрівни до молодих викладачів. Автор цих рядків відчув це на собі — саме вона допомогла мені адаптуватися у новому колективі. Перебуваючи на посаді завідувача кафедрою, я завжди відчував підтримку і допомогу Ірини Дмитрівни. Її поради завжди були слухними і своєчасними. В подальшому професійна наполегливість І. Д. Камчугової, знання своєї справи слугували мені чудовим взірцем.

Всім своїм життєвим шляхом: від літературного співробітника, редактора газет до доктора історичних наук, професора, завідувача кафедрою Ірина Дмитрівна Камчугова пронесла негасимий інтерес до дослідження історії і зуміла передати його колегам та багатьом поколінням студентів.

Література та джерела

1. Затульний Т. Жива історія: про І. Д. Камчугову — професора історії. Червоний гірник. 2010. № 72. С. 2.
2. Криворізькому державному педагогічному університету — 70. Кривий Ріг, 2000. 152 с.
3. Професори Криворізького педагогічного. Кривий Ріг, 2015. 204 с.
4. Особова справа Камчугової І. Д. Архів КДПУ.
5. Сокіряка С. А., Пастушенко Л. П. Камчугова Ірина Дмитрівна — доктор історичних наук, професор. Енциклопедія сучасної України. Київ. 2012. Т. 12 (Кап-Киї). С. 132.

ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ КОМАРОВ (1954–2011): ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ (до 65-річчя від дня народження)

Л. В. Задорожна,

канд. пед. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена вшануванню пам'яті професора, доктора педагогічних наук Володимира Олексійовича Комарова, його педагогічній та науковій діяльності. Написана на честь ювілею КДПУ.

Ключові слова: професор, доктор педагогічних наук Володимир Олексійович Комаров; теорія та методика навчання історії; шкільна історична освіта; історичне мислення; кафедра історії України КДПУ.

1 вересня 2000 р. за наказом Міністерства освіти і науки України у Криворізькому педагогічному інституті була заснована кафедра історії України. Першим завідувачем кафедри став професор, доктор педагогічних наук Володимир Олексійович Комаров — відомий український вчений, педагог, який багато зробив для розвитку кафедри та української педагогіки. Він прожив недовге, але яскраве життя, залишив про себе добру пам'ять.

Володимир Олексійович народився 30 жовтня 1954 р. в м. Сніжному Донецької обл. в сім'ї шахтаря. У 1962 р. поступив до середньої школи, яку закінчив в 1972 р., в цьому ж році вступив на історичний факультет Донецького державного університету, який закінчив у 1977 р. за фахом: історична освіта, методика навчання історії в школі. Після закінчення університету В. О. Комаров був направлений на роботу в СШ № 9 м. Торез Донецької обл., в якій він працював 10 років вчителем історії і суспільствознавства.

З січня 1988 р. Володимир Олексійович починає працювати в Криворізькому педагогічному інституті старшим викладачем кафедри педагогіки і психології. У 1986 р. — захищає дисертацію на здобуття наукового ступеню «кандидат педагогічних наук», який був присуджений Рішенням Ради при НДІ змісту та методів навчання АПН СРСР від 23 січня 1987 р. Рішенням Держкомітету СРСР народної освіти від 29 січня 1992 р. В. О. Комарову присвоєне вчене звання доцента по кафедрі педагогіки.

Докторську дисертацію на тему «Методичні умови формування історичного мислення учнів у процесі навчання» О. В. Комаров захистив у спеціалізованій Вченій Раді Інституту педагогіки АПН України, рішенням якої від 15 листопада 1996 р. був присуджений науковий ступінь доктора педагогічних наук.

Із квітня 1999 року після акредитації за 4 рівнем Криворізький педагогічний починає працювати в статусі університету. Триває процес відкриття нових факультетів та спеціальностей, серед яких спеціальність «Історія» (1997 р.), історичний факультет (2002 р.). У лютому 2002 р. В. О. Комарову присвоєне вчене звання професора по кафедрі історії України. Професор В. О. Комаров в університеті читав лекції з курсів «Наукові основи підготовчої діяльності студентів», «Історія педагогіки», «Теорія та методика викладання історії в школі» та ін., лекції з актуальних питань педагогіки та шкільної історії на курсах підвищення кваліфікації вчителів. Співпрацював з педагогічними колективами шкіл Кривого Рогу. Займався дослідженням проблеми формування історичного мислення учнів у процесі вивчення історії у загальноосвітній школі. Встановив структуру та функції історичного мислення. Входив до складу редколегії журналу «Історія в школах України», «Історія в школі», «Пам'ять століть».

У жовтні 2001 р. кафедра історії України Криворізького державного педагогічного університету за ініціативи проф. В. О. Комарова стала базовою для проведення науково-практичної конференції «Україна: минуле і сучасність». Збірник наукових праць, який вийшов за результатами роботи конференції, був присвячений 10-річчю Незалежності України. У наукових працях учасників заходу висвітлювалися дослідження актуальних питань методології, методики, періодизації української історії, а також проблеми розвитку освіти в українському суспільстві.

Працюючи завідувачем кафедри історії України вчений спрямував зусилля на формування та згуртування колективу, підвищення рівня навчально-виховного процесу та науково-дослідної роботи. Під його керівництвом колектив кафедри приділяв увагу навчанню та вихованню молодого покоління вчителів-істориків, випускників КДПУ. Під керівництвом проф. В. О. Комарова аспіранти захищали кандидатські дисертації, а студенти готували наукові роботи. У 2003 р. виходить авторський варіант навчального посібника зі шкільного курсу історії з методикою викладання для студентів історичної спеціальності педагогічних університетів. Видання було одним з перших навчальних посібників в сучасній Україні, що допомагало студентам в опануванні

актуальних питань методики навчання історії в школі та набуття професійних вмінь та навичок вчителя історії. У 2007 р. Володимир Олексійович перейшов на посаду професора кафедри соціології та психології Криворізького факультету Запорізького національного університету.

За результатами досліджень проф. В. О. Комарова було надруковано понад 85 наукових праць та 4 навчально-методичні комплекси. Володимир Олексійович виступав на наукових конференціях та семінарах місцевого, обласного, республіканського та міжнародного рівнів, його праці добре відомі педагогічній спільноті України.

Основною в його науково-дослідній роботі була проблема формування та розвитку історичного мислення школярів. Не випадково саме їй було присвячено докторську дисертацію, навчально-методичні посібники: Педагогічні умови формування історичного мислення учнів : навчально-методичні посібник. Дніпропетровськ: «Пороги», 1994; Методичні умови формування історичного мислення старшокласників. Кривий Ріг, 1995 р. та низку публікацій: Розвиток мислення школярів і творча майстерність вчителя. *Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу* : тези доповідей та повідомлень наук.-практ. міжвуз. конф. Кривий Ріг, 1992.; Від вибору цілей до перевірки результатів. *Рідна школа*, 1994, № 1–2; Оцінювальна функція історичного мислення як досвід емоційної пізнавальної діяльності. *Активізація учебної діяльності школьників*. Кривий Ріг, 1995; Формування творчого гуманітарного мислення на уроках історії України. *Проблеми гуманізації навчально-виховного процесу у педагогічній теорії та практиці української школи* : матер. наук.-практ. конф. Кривий Ріг, 1996. Ч. 2.; Історичне мислення: дослідження та перспективи (на прикладі теми «Громадянська війна в США», 9 кл.). *Історія в школі*, 2004, № 2.; Роль образного мислення в процесі формування історичних знань учнів. Від фактів до понять, *Історія в школі*, 2008, № 4. та ін.

На початку 90-х років ХХ ст. в умовах становлення сучасної української держави та реформування в ній шкільної освіти постало питання нагального створення принципово нових за змістом та методологією підручників з історії України. Вкладом у реалізацію цього завдання стає стаття В. О. Комарова у провідному українському журналі. У 1992 році В.О.Комаров стає автором унікальної праці — навчального посібника «Історія Криворіжжя» (Історія Криворіжжя : навч. посібник. Дніпропетровськ : Січ, 1992, 165 с.). Це був перший в Україні шкільний навчальний посібник з історичного краєзнавства.

Посібник розрахований на учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів Криворіжжя, дає можливість організувати проведення уроків з історії рідного краю, а також може бути використаний вчителями початкової школи як джерело додаткової інформації. В ньому є багато цікавих відомостей про Криворіжжя та використані схеми, таблиці, які зручні для порівняння і засвоєння матеріалу. А головною особливістю підручника є те, що в ньому надавались методичні вказівки вчителям, як вивчати конкретну тему. «Історія Криворіжжя» була надрукована на кошти міського відділу народної освіти, тиражом 1000 примірників, що допомогло забезпечити школи м. Кривого Рогу необхідним матеріалом. В останні роки життя Комаров В. О. працював над другим виданням навчального посібника, але нажаль через брак коштів цього не сталось, він існує в електронному варіанті.

У подальшому проф. В. О. Комаров досліджував проблему змісту шкільної історичної освіти та методики формування історичних знань учнів у сучасній Україні. З'являються наукові публікації: Об'єктивні та суб'єктивні характеристики історичних знань школярів. *Індивідуальний підход к подготовке будущего учителя* : сб. науч. трудов. Кривой Рог, 1995; Формування поняття «Українська державність» на уроках історії та правознавства, *Історія в школах України*, 1998, № 2; Концептуальні засади шкільної історичної освіти, *Історія в школах України*, 1999, № 3; Методичні питання формування усвідомленості знань учнів, *Рідна школа*, 2000, № 9; Історичні образи : як їх формувати, *Історія в школах України*, 2001, № 2; Шкільна історична освіта: шляхи перебудови, *Історія в школах України*, 2001, № 3 та ін.

Упродовж 1998–2002 рр. у журналі «Історія в школі» вийшла низка статей, присвячених питанням економічної освіти школярів на уроках історії: «Економічна освіта учнів на уроках історії України (8–9 кл.)»; «Економічна освіта школярів на уроках історії України (7–8 кл.)»; «Економічна освіта дев'ятикласників на уроках вітчизняної історії кінця ХІХ — початку ХХ століття»; «Питання економічної освіти дев'ятикласників на уроках історії України (друга половина ХІХ ст.)»; «Економічна освіта дев'ятикласників на уроках вітчизняної історії кінця ХІХ — початку ХХ століття»; «Визвольні змагання українського народу (1917–1920 рр.) як складова змісту економічної освіти»; «Україна в роки нової економічної політики: проблеми економічної освіти десятикласників»; «Радянська модернізація України (1928–1938). Проблеми економічної освіти десятикласників» та ін.

У 2003 році було опубліковано низку праць, присвячених проблемі систематизації методів навчання історії у школі в умовах системи проблемного навчання: До питання про систему методів навчання історії в школі, *Історія в школах України*, 2003, № 3; Наступність в системі методів навчання історії, *Історія в школі*, 2003, № 4; Про систему методів навчання історії в школі, *Історія в школах України*, 2003, № 6.

Володимир Олексійович до останнього не залишав наукової діяльності, про що свідчать останні статті та матеріали, які він не встиг опублікувати. Нажаль у 2011 р. після тривалої хвороби проф. В. О. Комаров пішов з життя. Добра пам'ять про професора, науковця-інтелектуала, педагога, добру та чуйну людину назавжди залишиться в наших серцях.

Професор, доктор педагогічних наук Володимир Олексійович Комаров був нагороджений Почесними Грамотами Міністерства освіти і науки України (1999, 2003) та нагрудним знаком «Відмінник освіти України» (2007).

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ОЛЕКСІЙОВИЧА КОМАРОВА

Н. М. Товстоляк,

канд. іст. наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття висвітлює життя та науково-педагогічну діяльність відомого українського історика-методиста, доктора педагогічних наук, професора, першого завідуючого кафедрою історії України Володимира Олексійовича Комарова (1954–2007). Проаналізовано його творчий доробок у розвиток історичної та педагогічної освіти на Криворіжжі.

Ключові слова: професор В. О. Комаров, навчальний посібник «Історія Криворіжжя», методика викладання історії, формування історичного мислення.

З Володимиром Олексійовичем Комаровим ми познайомилися 25 років тому після переїзду моєї родини до Кривого Рогу, коли я, історик та музеолог, почала працювати вчителем історії у КЗШ № 62. В. О. Комаров часто виступав на методичному об'єднанні вчителів історії та правознавства Жовтневого (зараз Покровського району) Кривого Рогу. На той час наші школи були недостатньо забезпечені навчальними посібниками з історії та методичною літературою. На мене, як фахівця в галузі краєзнавства, справив враження навчальний посібник В. О. Комарова «Історія Криворіжжя», в якому навчальний матеріал супроводжувався ґрунтовними методичними рекомендаціями для вчителів та учнів, до нього було включено багато документів (джерел) з історії Криворіжжя. Навчальний посібник був розрахований на учнів 5, 8–11 класів навчальних закладів, особливо цінним було те, що відділ освіти міськвиконкому знайшов кошти для того, щоб надрукувати його у 1992 р. та забезпечити у достатній кількості школи міста. Мені довелося писати відгук на навчальний посібник, в якому я побажала до наступного видання додати ілюстративний матеріал. Лише зараз я розумію, як важко було в умовах відсутності грошей видати такий підручник. Це був великий науковий здобуток В. О. Комарова як історика та педагога. У такому великому місті як Дніпропетровськ, подібні навчальні посібники були надруковані набагато пізніше. В. О. Комаров підготував друге видання навчального посібника «Історія Криворіжжя», але видати його було неможливо у зв'язку з відсутністю коштів. Незадовго до своєї смерті він передав

нам, своїм колегам по кафедрі історії України, електронні варіанти нового видання. Зараз його навчальний посібник став раритетом, але не втратив свого значення для викладання історії України у навчальних закладах усіх рівнів.

З Володимиром Олексійовичем Комаровим нас пов'язувала не лише робота. Ми були сусідами по 129-му кварталу, часто зустрічалися, Володимир Олексійович любив свого онука Олексія, під час прогулянок з ним ми спілкувалися. Його дочка, Олена Володимирівна, біолог за фахом, була куратором студентської групи біологів, де навчалася моя донька Наталія.

Професору Комарову було відомо, що я працюю над кандидатської дисертацією з історії України. Одного червневого дня 2003 р. секретар КЗШ № 121, де я працювала, запросила мене до телефону. Телефонував Володимир Олексійович, він запросив мене зайти до нього і запропонував роботу старшого викладача. Умови було дві: швидко захистити дисертацію та працювати зі студентами на археологічних розкопках. Так я почала науково-педагогічну діяльність у КДПУ.

Володимир Олексійович Комаров рано пішов з життя. Зі своїми студентами на заняттях з історичного краєзнавства, під час історико-краєзнавчої практики, підготовки до наукової студентської конференції «Історія Придніпров'я в біографіях та портретах», ми шукали матеріал про тих, хто працював на історичному факультеті нашого університету. Я працювала з документами архіву КДПУ, розпитувала колег, знайомих, О. В. Комарову, яка, до речі, залишила у шлюбі батьківське прізвище. За документами і спогадами можна зробити таку біографічну довідку.

Володимир Олексійович Комаров народився 30 жовтня 1954 р. у шахтарській родині у м. Сніжному Донецької області. У 1972 р. закінчив середню школу, вступив на заочне відділення історичного факультету Донецького державного університету, працював старшим піонерським вожатим у Верхньо-Андріївській восьмірічній школі. У наступному 1973 р. перейшов на денне відділення. Зі своєю дружиною Людмилою Володимирівною вони були однолітками, навчалися разом у групі. Вони одружилися у січні 1977 р. незадовго до того, як відбувся розподіл випускників. Володимир Олексійович отримав диплом з відзнакою, його було направлено на роботу у школу № 9 м. Торез. Людмила Володимирівна викладала історію та працювала у групі продовженого дня, у 1978 р. у них народилася дочка Олена. Родина завжди була дружною, а Людмила Володимирівна була

справжнім соратником, другом і помічницею, друкувала матеріали для Володимира Олексійовича.

В. О. Комаров почав наукові дослідження у галузі теорії та методики навчання історії у школі. Науковим керівником його дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук був відомий радянський історик-методист І. Я. Лернер, який працював в Академії педагогічних наук СРСР. Їх співпраця була спрямована на вивчення дидактичних основ методів навчання, педагогічних умов формування історичного мислення учнів, розробку методів проблемного навчання, активізацію роботи над розвитком особистості учня та ін. У 1988 р. В. О. Комаров захистив кандидатську дисертацію.

У 1988 р. відбулися значні зміни у долі родини Комарових. У ті часи Криворізький педагогічний університет розмістив об'яви про конкурсний набір фахівців. 8 січня 1988 р. В. О. Комарова за конкурсом було обрано старшим викладачем кафедри педагогіки та психології КПУ, родина переїхала до Кривого Рогу. 11 листопада 1989 р. за контрактом його було призначено на посаду доцента кафедри. 15 листопада 1996 р. спеціалізована рада Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України присудила йому вчену ступінь доктора педагогічних наук.

Зі створенням кафедри історії України з 1 вересня 2000 р. його було призначено завідувачем кафедрою майбутнього історичного факультету. На цей час він був відомим в Україні істориком-методистом. Рішенням ВАК України 26 лютого 2002 р. йому було присвоєно звання професора. Його було обрано членом редакційних колегій провідних українських журналів «Історія в школі», «Історія в школах України», «Пам'ять століть», членом спеціалізованої ради по захисту дисертацій при Криворізькому педагогічному університеті. Професор В. О. Комаров створив кафедру історії України, сформував сильний колектив педагогів — істориків. Його учні, такі, як доцент Л. В. Задорожна, й зараз плідно працюють на кафедрі та у школах України. Дякуючи йому, працюючи під його керівництвом, і я, яка багато років займалася суто науковими історичними дослідженнями, здобула ґрунтовний досвід науково-педагогічної діяльності. Він став справжнім науковим керівником своєї дочки, Олени Володимирівни Комарової, яка захистила дисертацію на здобуття кандидата педагогічних наук, а вже після смерті батька захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Завжди поряд з ним була Людмила Володимирівна, яка працювала в науковій бібліотеці нашого університету.

За роки роботи на кафедрі історії України під його керівництвом було відкрито набір до аспірантури, щорічно проводилися археологічні розкопки, започатковано проведення наукових конференцій «Україна: минуле і сучасність», він був членом журі міських конкурсів наукових робіт учнів криворізьких шкіл. Він є автором понад 60 наукових праць, у тому числі 4 навчальних посібників. В останні роки життя йому довелося пережити смерть дружини, а у 2007 р. він був змушений залишити свою посаду за хворобою. Науково-педагогічна діяльність професора Володимира Олексійовича Комарова та кафедри історії України під його керівництвом сприяла формуванню наукової школи Криворізького державного педагогічного університету, забезпечила підготовку якісних педагогічних кадрів для навчальних закладів, примножила славу старішого навчального закладу Криворіжжя.

БІОБІБЛІОГРАФІЯ ВЧЕНИХ-ІСТОРИКІВ КДПІ/КДПУ — ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

О. А. Дікунова,

*завідувач інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки
Криворізький державний педагогічний університет*

О. Б. Поліщук,

*завідувач сектора інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки
Криворізький державний педагогічний університет*

Анотація. Розглянуто пріоритетний напрям краєзнавчої бібліографічної діяльності бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету — створення й видання біобібліографічних покажчиків провідних учених. Висвітлено окремі аспекти та особливості біобібліографії вчених-істориків Криворізького державного педагогічного інституту/університету.

Ключові слова: біобібліографування, біобібліографічні покажчики, краєзнавча бібліографічна діяльність, учені-історики, історична наука, історична освіта, Криворізький державний педагогічний університет.

Сьогодні спостерігається значне поживлення інтересу до історії університетської науки в Україні, до історії розвитку закладів вищої освіти, окремих факультетів, кафедр. І це зрозуміло, адже відновлюється зв'язок поколінь, стають наочно видимі наукові школи, традиції дослідницьких осередків.

У сучасних умовах одним із засобів представлення наукової діяльності закладу вищої освіти та просування на інформаційний ринок наукових досліджень як окремих провідних учених, так і наукових колективів, є біобібліографія.

Інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету започаткував створення й видання серій біобібліографічних покажчиків, присвячених діяльності на ниві освіти та науки вчених (серія «Пам'яті професорів Криворізького педагогічного» та серія «Вчені-ювіляри Криворізького педагогічного»).

До 90-річного ювілею Криворізького державного педагогічного університету та 90-річчя започаткування професійної підготовки

істориків у навчальному закладі фахівцями інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки укладено біобібліографічні покажчики, присвячені шановним ученим-історикам — викладачам Криворізького педагогічного в різні періоди його функціонування, які сприяли зростанню наукового потенціалу та якісній підготовці майбутніх педагогів.

До ювілейної дати укладено біобібліографічний покажчик «Петро Логвинович Варгатюк — український учений-історик, дослідник історії Криворіжжя (до 100-річного ювілею доктора історичних наук, професора, вченого-краєзнавця, викладача Криворізького державного педагогічного інституту (1946–1975 рр.))» із серії «Пам'яті професорів Криворізького педагогічного» [1].

Майже тридцять років життя П. Л. Варгатюка присвячено науково-педагогічній діяльності в Криворізькому педагогічному інституті. Учений пройшов великий фаховий шлях від асистента до професора, завідувача кафедри, заступника ректора з навчальної та наукової роботи. Ім'я професора Варгатюка пов'язане з ґрунтовними та масштабними дослідженнями історії Кривого Рогу. П. Л. Варгатюк фактично став автором офіційно визнаної концепції історичного розвитку Кривого Рогу. Здійснив значний науково-методичний внесок у справу створення Криворізького історико-краєзнавчого музею. Практично започаткував видання краєзнавчої літератури. Встановив дату заснування міста, обґрунтовуючи власне відкриття в гострій полеміці. Актуальними є дослідження П. Л. Варгатюка діяльності визначних постатей Криворіжжя ХІХ — початку ХХ століття.

У структурі біобібліографічного покажчика 4 розділи: розділ «Слово на пошану пам'яті Петра Логвиновича Варгатюка» містить публікації про вченого його колег — наукових співробітників Інституту історії АН України, викладачів кафедри історії України та правознавства КДПУ, науковців-краєзнавців — дослідників історії Криворіжжя; у розділі «Сторінки біографії» подано біографічну довідку про життєвий шлях і наукову діяльність П. Л. Варгатюка та хронологічний перелік основних дат його життя й діяльності; розділ «Праці професора П. Л. Варгатюка» має підрозділи: «Дисертації та автореферати дисертацій», «Монографії та наукові видання», «Статті в наукових, енциклопедичних виданнях, збірниках наукових праць», «Статті в документально-публіцистичних і періодичних виданнях». Бібліографічні описи в середині підрозділів згруповано й розміщено за прямою хронологією з виділенням років видання. У межах року — за алфавітом назв праць; розділ «Бібліографія наукової, педагогічної

й краєзнавчої діяльності Петра Логвиновича Варгатюка» презентує публікації про життєвий і творчих шлях ученого, його наукову та викладацьку діяльність. Матеріали згруповано й розміщено за зворотною хронологією з виділенням років публікації. У межах року — за алфавітом прізвищ авторів і назв праць.

Джерела відбору матеріалів для біобібліографічного покажчика — фонди, каталоги й картотеки бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету, архів і музей історії КДПУ; електронні каталоги Національної історичної бібліотеки, Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Наукової бібліотеки Інституту історії України НАН України. Окремі праці містять активні посилання на електронні ресурси відкритого доступу. Астериском (*) позначено видання, які вдалося знайти, але вони відсутні у фонді бібліотеки КДПУ. Хронологічні межі відбору документів: 1950–2019 рр. Покажчик містить 160 бібліографічних записів (подано мовою оригіналу).

Допоміжний апарат біобібліографічного покажчика містить передмову (вступна стаття від упорядника) та іменний покажчик, у якому наведено прізвища всіх осіб, відомості про яких є в бібліографічних записах.

Покажчик адресовано науковцям-історикам, краєзнавцям, викладачам закладів вищої освіти, аспірантам, студентам з метою популяризації наукової й краєзнавчої спадщини професора П. Л. Варгатюка.

Бібліотека КДПУ, як важливий структурний підрозділ університету, плекає наукові й педагогічні традиції. Фахівці інформаційно-бібліографічного відділу взяли участь у Історико-меморіальних читаннях «Історична освіта в Криворізькому педуніверситеті: особистісний вимір». На заході вшановували пам'ять науковців і викладачів історичних дисциплін різних років, які активно долучалися до фахової підготовки майбутніх істориків і доклали чимало зусиль для створення й успішного існування спеціальності «Історія» в Криворізькому педагогічному інституті/університеті. У фондах бібліотеки КДПУ зберігаються праці науковців, які бібліографи представили учасникам заходу, а також презентували матеріали про наукову, педагогічну й краєзнавчу діяльність учених.

Біобібліографічним покажчиком «Вища історична освіта та наука Криворізького педагогічного в персоналіях (на пошану пам'яті вчених-істориків — викладачів КДП/КДПУ)» [2] інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки започатковує нову серію

біобібліографічних покажчиків «Знакові постаті Криворізького педагогічного».

Покажчик репрезентує 8 імен, світлій пам'яті яких були присвячені Історико-меморіальні читання: Ольгерд Артюшевський (доктор історичних наук, професор, краєзнавець), Петро Варгатюк (доктор історичних наук, професор, знаний дослідник історії Криворіжжя), Тетяна Воронова (історик, краєзнавець, журналіст, почесний громадянин Кривого Рогу), Анатолій Дольчук (кандидат історичних наук, доцент, дослідник історії Криворіжжя), Ірина Камчугова (доктор історичних наук, професор), Микола Ковальський (доктор історичних наук, професор, академік, відомий учений-джерелознавець), Володимир Комаров (доктор педагогічних наук, професор, учений-фахівець з теорії та методики навчання історії, дослідник історії Криворіжжя), Аніслав Матрос (кандидат історичних наук, доцент, археолог, дослідник історії Криворіжжя).

У структурі біобібліографічного покажчика нової серії 2 основних розділи: розділ «Основні віхи становлення історичної освіти КІПО/КДШ/КДПУ», в якому подано хронологію основних дат і подій фахової підготовки істориків починаючи з 30-х років ХХ ст. по 2019 р.

Розділ «Пам'яті вчених-істориків — викладачів КДШ/КДПУ: праці та бібліографія життя й діяльності» умовно поділено на 8 підрозділів (представлено за алфавітом прізвищ учених). Кожний підрозділ містить фото, дати життя вченого, коротку біографічну довідку (дані про освіту, наукові ступені й наукові звання, відомості про викладацьку діяльність у КДШ/КДПУ), дослідницькі пріоритети й наукові інтереси. Праці вченого (дисертації та автореферати дисертацій, монографії, навчальні та довідкові видання, публікації в збірниках наукових і публіцистичних праць, статті в періодичних виданнях) у середині підрозділу згруповано й розміщено за прямою хронологією (роки видання для зручності виділено курсивом). У межах року — за алфавітом назв праць. Принцип прямої хронології збережено в матеріалах про життя й наукову, педагогічну, громадську, краєзнавчу діяльність вченого. У межах року бібліографічні описи розташовано за алфавітом прізвищ авторів і назв публікацій.

Упорядники намагалися максимально виявити опубліковані праці вчених та літературу про них. У біобібліографічному покажчику представлено видання з фондів бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету, документи з архіву й музею історії КДПУ, інтернет-ресурси. Окремі видання містять активні посилання на

електронні ресурси відкритого доступу. Астериском (*) позначено видання, які відсутні у фонді бібліотеки КДПУ. Хронологічні межі відбору документів: 1950–2020 рр. Показчик містить 557 бібліографічних записів (подано мовою оригіналу).

Допоміжний апарат біобібліографічного показчика містить передмову (вступна стаття від укладачів) та іменний показчик, у якому наведено прізвища та ініціали всіх осіб, відомості про яких є в бібліографічних записах.

Біобібліографічний показчик дає змогу відтворити реальні образи вчених, відстежити формування й розвиток їх наукових ідей, розкрити внесок у історичні, краєзнавчі, педагогічні й методичні дослідження. Вивчення та аналіз інтелектуальної спадщини вчених — актуальне завдання для молодого покоління істориків, що дає можливість окреслити власні наукові пошуки й визначити пріоритети досліджень.

Отже, укладені за науково-обґрунтованою методикою біобібліографічні показчики є важливими документальними джерелами з історії розвитку історичної освіти та науки в Криворізькому державному педагогічному університеті, їх електронні й друковані видання та презентації слугують рекламою потужного інтелектуального потенціалу університету й формуванню його авторитетного іміджу.

Таким чином, створення біобібліографічних показчиків має велике значення для дослідження науково-педагогічної діяльності як окремих учених, так і наукових колективів, і є ефективним засобом збереження наукової спадщини університету.

Література та джерела

1. Петро Логвинович Варгатюк — український учений-історик, дослідник історії Криворіжжя (до 100-річного ювілею доктора історичних наук, професора, вченого-краєзнавця, викладача Криворізького державного педагогічного інституту (1946–1975 рр.): біобібліографічний показчик / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету; упоряд. О. А. Дікунова; за ред. Г. М. Віняр. Кривий Ріг, 2019. (Серія «Пам'яті професорів Криворізького педагогічного». Вип. 5). URL: <https://kdpu.edu.ua/biblioteka/resursy/bibliografichna-produktsiia/bibliografichni-pokazhchyky/1098-biobibliografichni-pokazhchyky.html>

2. Вища історична освіта та наука Криворізького педагогічного в персоналіях (на пошану пам'яті вчених-істориків — викладачів КДПШ/КДПУ): біобібліографічний покажчик / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету; упоряд.: О. А. Дікунова, О. Б. Поліщук; за заг. ред. Г. М. Віняр. Кривий Ріг, 2020. (Серія «Знакові постаті Криворізького педагогічного». Вип. 1). URL: <https://kdpu.edu.ua/biblioteka/resursy/bibliohrafichna-produktsiia/bibliohrafichni-pokazhchyky/1098-biobibliohrafichni-pokazhchyky.html>

Історична освіта в Криворізькому педуніверситеті: особистісний вимір: збірник історико-біографічних розвідок та мемуарних матеріалів. Вип. 1 / ред. кол.: В. А. Гаманюк, Н. А. Печеніна, О. І. Кожухар, В. А. Фінічева. — Кривий Ріг: КДПУ, 2020. — (Серія «Науковці КДПУ»). — 68 с.

Наукове видання

ІСТОРИЧНА ОСВІТА В КРИВОРІЗЬКОМУ ПЕДУНІВЕРСИТЕТІ: ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР

*Збірник історико-біографічних розвідок
та мемуарних матеріалів*

Підписано до друку 21.02.2020.

Формат 60 × 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. — 4,25. Наклад — 100 прим.

Адреса редакції та видавця:

Видавничий центр

Криворізького державного педагогічного університету

50086 Кривий Ріг, просп. Гагаріна, 54.

Тел.: +38 (056) 470-13-34 +38 (056) 470-13-55

E-mail: kdpu@kdpu.edu.ua k_ukrhistory@kdpu.edu.ua
museum@kdpu.edu.ua